

Kaizlova činnost v oboru vědy národohospodářské a finanční.

Napsal Dr. Zdeněk V. Tobolka.*)

I.

K pěstování národního hospodářství jako vědy položili v Čechách základy dva muži: Dr. Albín Bráf a Dr. J. Kaizl. Vlastně, kdyby Bráf a Kaizl nebyli reprezentanty různých směrů a snah v národním hospodářství a vědě finanční, mohlo by se mluvit jen o jednom zakladateli vědy národohospodářské v Čechách, o Bráfovi. Kaizl k vědeckému pěstění národního hospodářství byl přiveden, když již Bráf se připravoval jako universitní učitel národní hospodářství methodou vědeckou přednášeti, a byl k němu přiveden Bráfem. Od Bráfa po prvé slyšel a se poučil, co jest národní hospodářství jako věda a jaký jest vědy té význam a cena.

Na pražské universitě Kaizl sice poslouchal přednášky z politické ekonomie a finanční vědy, ale ten, kdo je tehdy přednášel — byl to profesor Eberhard Antonín Jonák — nebyl ve vědách těch vědeckým odborníkem. Jonákův obor byla statistika a nikoliv politická ekonomie a věda finanční. Jonák také nechápal význam těchto disciplin pro moderní dobu. Za Jonáka vědecky se nám nevychovávala právnická generace ve vědě národohospodářské a finanční. Obrat na pražské universitě nastal v tomto směru, když docentem národního hospodářství stal se Dr. Albín Bráf, který pro vědecké úkoly národního hospodářství si přinesl plnou způsobilost a lásku.

Vlivem Bráfovým, dříve ještě nežli Bráf byl docentem, Dr. Kaizl byl uveden do okruhu snah po vědeckém pěstění vědy národohospodářské v Čechách. Na podnět mladého doktora práv A. Bráfa založen byl při spolku českých právníků »Všehrd« dne 11. listopadu r. 1874 odbor pro studium národního hospodářství. Pět členů tvořilo odbor ten. Jos. Kaizl, tehdy právník čtvrtého roku, náležel k nejpilnějším členům odboru. Duší, skutečným vůdcem a hlavou

*) JUDr. Jos. Kaizl: Z mého života. Vydal Dr. Zdeněk V. Tobolka. V Praze b. r. Díl. I.—IV.

odboru byl Dr. Albín Bráf, který udával program i směr týdenních schůzí. Bráf ze schůzí národohospodářského odboru »Všehrdu« učinil český národohospodářský seminář. V odboru tom byly probírány soustavně jednotlivé části národního hospodářství, debatovalo se tam o otázce sociální, byla činěna upozornění na právě vydané důležité spisy a stati národohospodářské, tam byly čteny a probírány národohospodářské názory Lorenze Steina, Raua, Ricarda, R. Jannasche, Maxe Wirtha, Careye, Smitha, Lista, Hildebranda, a zvláště Schöffleho a Milla. Podnětem Dra A. Bráfa jednalo se tehdy v odboru i o tvoření českého názvosloví národohospodářského. Kaizl v odboru tomto stal se žákem Bráfovým a Bráf jeho učitelem, v odboru »Všehrdu« prostřednictvím Bráfovým byl Kaizl seznámen s národním hospodářstvím jako vědou a byl pro ni Bráfem do budoucna získán.

Pro nedostatek zpráv těžko jest dnes říci, jakým směrem Kaizl tehdy národním hospodářstvím se obíral. Víme sice, že Kaizl tam probíral některé kapitoly knihy Millovy »Principles of political economy« a že ve schůzi dne 13. května r. 1875, když se jednalo o clu hospodářském, »vytknul argumenta Careyova dle Milla«, ale jak se k těmto názorům stavěl a jaké stanovisko k nim zaujímal, to, bohužel, dnes pověděti nemůžeme.

Když se Kaizl pevně rozhodl připravovati se pro dráhu universitního učitele, věděl, že věnuje se politické ekonomii. Dne 1. srpna r. 1875 psal svému bratrovi Emanovi výslovně: »Chci se připravovati k učitelství na vysokých školách, a sice pro politické hospodářství«, a měl tehdy i plán, jak přípravu tu si zařídí. Chtěl začítí studiem v Anglii nebo v Německu, nejspíše v Lipsku nebo v Tübinkách, kamž jej zvláště lákal jemu svými spisy již z národohospodářského odboru »Všehrdu« známý, bývalý rakouský ministr z éry Hohenwartovy, A. Schöffle, žijící tehdy v Tübinkách v příkaznosti. V létě r. 1876 zadal si za stipendium k návštěvě cizozemské university, a když věděl, že stipendium mu bude uděleno, chtěl jíti na zimní semestr na universitu štrassburskou, a to »k vůli Francouzům«, aby se zdokonalil ve frančtině, a na letní běh do Němec, nejspíše do Heidelberku. Svých dřívějších plánů o Anglii, Lipsku a Tübinkách již zanechal.

Kaizl na studiích ve Štrassburku pobyl dva běhy, od 17. října r. 1876 až do 3. srpna r. 1877. Jeho učiteli tam byli: Prof. Gustav Schmoller, prof. Georg Friedrich Knapp a docent Wilhelm Stieda. U Stiedy, ještě nevyhraněného a pracujícího pod vlivem Schmol-

lerovým, poslouchal v zimním běhu: politiku peněžní, kreditní a bankovní, v letním běhu živnostenskou politiku a statistiku v 19. století; u Knappa, žáka statistického semináře E. Engla v Berlíně, obírajícího se filosoficky mravní statistikou a hlásícího se tehdy v národohospodářství k směru historickému, v zimním běhu praktické národní hospodářství (zemědělskou, živnostenskou a obchodní politiku) a mathematickou statistiku a v letním běhu mathematickou statistiku a theorii i praxi statistiky. U prof. Schmollera, hlavního zástupce historicko-ethického směru v národním hospodářství a smýšlením Prušáka, měl Kaizl zapsáno po oba běhy nejvíce: v zimním běhu: dějiny ústavy, správy a národního hospodářství pruského státu v r. 1640 až 1850, dějiny německého živnostenského zřízení, v letním běhu pak: národní hospodářství (díl theoretický či všeobecný) a o metodě a literatuře národního hospodářství. Po oba běhy byl členem státovědeckého semináře Schmollerova, kde se tehdy konala národohospodářská cvičení v oboru živnostenské politiky.

Schmoller měl na Kaizla ve Štrassburku vliv největší. Kaizl poznal tehdy metodu historické školy Schmollerovy. Pozoroval na svém učiteli, jak tento sbíral fakta, hluboce a široce je oceňoval, jak snažil se osvětliti jejich souvislost a jak teprve na základě takto položeném odvažoval se činiti všeobecné soudy, které klasické národní hospodářství sice rychle a snadno vyslovovalo, ale aniž by bylo vykonáno tu obtížnou přípravnou práci k ocenění a spojení fakt, kterou Schmoller konal. A nejen seznámil se Kaizl u Schmollera s touto historickou metodou, nýbrž byl Schmollerem přiveden i k sociálně politickým a ethickým otázkám tehdejší doby. Schmoller náležel mezi spoluzakladatele spolku pro sociální politiku, založeného r. 1872 v Eisenachu, a byl hlasatelem směru, který s úšklebkem byl nazván »kathedrový socialismus«. Schmoller bojoval usilovně proti učení školy manchestrovské, která sociální nespravedlnost považovala za zjev přirozený a nezměnitelně nutný. Schmoller slyšel, jak za jeho doby usilovně počali tlouci na zavřené brány státu tehdy ještě vydědění a ponížení, on měl smysl pro veliké sociální hnutí dělnictva, a třeba že byl odpůrcem učení Marxova, byl si zase plně vědom, že pro dělnictvo stát musí něco učiniti, že nesmí se k němu chovati macešsky, že musí své povinnosti k chudým a slabým plnit cestou klidné reformy.

Když se Kaizl ubíral do Štrassburku, nevěděl, že učitel takového významu nachází se na universitě štrassburské, přes to, že

o něm již byl asi slyšel v národohospodářském odboru »Všehrdu«. Kaizl do Štrassburku šel především proto, aby byl ve styku s rodilými Francouzi, aby se, jak jsme uvedli již výše, zdokonalil ve frančtině, ale nikoliv pro uvědomění si zvláštního významu národohospodářské školy štrassburské. Směru, který representoval Schmoller, byl Kaizl cele získán teprve za pobytu štrassburského a by pro něj získán samým Schmollerem. Nechtěl původně býti v Štrassburku déle nežli běh, pak pomýšlel jíti na universitu heidelberskou nebo berlínskou, ale byv přemluven prof. Schmollerem, zůstal i v letním běhu r. 1877 ve Štrassburku a počal pracovati tam za vedení Schmollerova o tematě, v němž si tolik liboval prof. Schmoller, obírající se tehdy dějinami živnostenských poměrů Štrassburku ve středověku a na počátku novověku, o dějinách živnostenské politiky bavorské v posledních 70 letech.

Kaizl byl nadšen hned na počátku svého pobytu štrassburského výklady Schmollerovými a loučil se se Štrassburkem nadšen přednáškami Schmollerovými, třeba že nebýval uveden u vytržení přednáškou každé hodiny. Zapisoval si pilně výklady Knappovy, ale jeho láska k tomuto profesoru byla menší nežli k Schmollerovi. Nelíbilo se mu na Knappovi, že Knapp pojímal theorii a praxi statistiky jako pouhé objasňování tabulek bez závěrů. Kaizl v Štrassburku se sympatiemi se oddal statistice, která probírá ty hromadné zjevy života lidského, jimž se připisuje mravní význam, a kterou nazývají Francouzové: statistique morale. Soukromý docent Stieda byl mu od počátku pobytu ve Štrassburce nesympatický pro naivnost přednášek a svoji domýšlivost.

Kaizl ve Štrassburce hleděl se seznámiti s největším počtem spisů státovědeckých. Pokud bylo nám lze zjistiti, četl za svého pobytu štrassburského: Louis Blanc: Organisation du travail; Barthélemy Dunoyer: De la liberté du travail; G. J. Goschen: The Theory of foreign exchanges; André M. Guerry: Essai sur la statistique morale de la France, Statistique morale de l'Angleterre; Emanuel Herrmann; Karl Gustav A. Knies: Das Geld; Friedrich List: Das nationale System der polit. Oekonomie; Rob. Malthus: Essay on the principle of population; Karl Marx: Das Capital; Alex. v. Oettingen: Die Moralstatistik in ihrer Bedeutung für eine christliche Sociaethik; David Ricardo: The Principles of political economy and taxation; A. Schäffle: různé spisy jeho; G. Schmoller: Über einige Grundfragen des Rechts und der Volkswirtschaft, Zur Geschichte der deutschen Kleingewerbe im 19. Jahrhundert; Her-

bert Spencer: The Study of sociology; Joh. H. v. Thünen: Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie; Ad. Wagner: Lehrbuch der politischen Ökonomie, Die Gesetzmässigkeit in den scheinbar willkürlichen menschlichen Handlungen.

Lze ihned odhadnouti, že všechny tyto autory Kaizl neprostudoval stejně důkladně, ale najisto lze pověděti, že vedle Schmollerových spisů byl to Wagner, Schäffle a Marx, kteří těšili se jeho oblibě. Byl nadšen duchaplností a bystrostí Marxova Kapitálu, ale považoval jeho názory za nesprávné, poněvadž násilné a podvratné, a v otázce sociální zaujal to stanovisko reformní, které hlásal jeho učitel Schmoller a v němž se utvrdil četbou spisů Schäfflových a Wagnerových.

Vedle studování odborných spisů byl Kaizl jedním z nejpilnějších členů státovědeckého semináře Schmollerova. Ne jednou tam referoval o vědeckých spisech a započal tam v letním běhu r. 1877 shromažďovati látku pro pojednání o dějinách bavorské živnostenské politiky v posledních 70 letech. (Pokračování.)

Institute civilních techniků a autoritativní inženýrské komory.

Ing. Boh. Müller.

(Dokončení.)

Účelem inženýrských komor jest stavovské zastoupení civilních techniků k hájení zájmů a stavovské cti jejich (§ 1.). Označení inž. komory jest jim vyhrazeno a jiným korporacím používati zakázáno (§ 23.). Ustanovení obvodů a sídel inž. komor stane se nařízením z ohledu na značně rozdílné poměry jednotlivých zemí a na různost národnostní (§ 2.).

K tomuto odstavci byl přijat posl. sněmovnou resoluční návrh posl. Dra Freisslera a Dra Lichta, aby byl zajištěn v jazykově smíšených zemích národnostní samospráva potřebný volný rozvoj. Jest pravděpodobno, že dojde na př. v Čechách ke zřízení sice jen jedné inženýrské komory, ale se sekci českou a německou, podobně jako jest tomu u komory lékařské.

Každý úř. aut. civilní technik a báňský inženýr musí být členem inženýrské komory, v jejímž obvodě sídlí (§ 3.). Přijatý

Kaizlova činnost v oboru vědy národohospodářské a finanční.

Napsal Dr. Zdeněk V. Tobolka.

(Pokračování.)

II.

Dějiny bavorské živnostenské politiky v posledních 70 letech bylo thema, které Dru Kaizlovi vybral sám prof. G. Schmoller. Dr. Kaizl rád se práce ujal, třeba že bylo spracování thematic spojeno s obtížemi a vyžadovalo veliké energie pracovní. Již ve Štrassburce, za vedení svého učitele prof. Schmollera, probral se materiálem své práce, zprávami o jednáních komor, vládními listy, sbírkami zákonů, a při tom studoval pilně literaturu jednající vůbec o živnostenské politice v Německu. Dr. Kaizl hned ve Štrassburku svoji práci považoval jen jako přípravnou práci k vědeckému vyličení dějinného vývoje živnostenské politiky v zemích rakouských, a na práci svoji tak nazíral i tehdy, kdy ji úplně připravil k tisku. Když se vrátil ze Štrassburku do Prahy, pokračoval ve své studii, pokud mu toho jeho zaneprázdnění v jiném směru dovolovalo. 6. dubna r. 1878 ve francouzsky psaném dopisu s radostí sděloval svému bratru Emanovi: »Dokončil jsem svoji knihu.« Nazýval ji v listě tom: »70 Jahre bayerischer Gewerbepolitik im Rahmen einer Darstellung deutscher Verhältnisse; ökonomisch-statistische Untersuchungen.« V polovici ledna r. 1879 kniha vyšla tiskem ve sbírce »Staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen«, vydávaných prof. G. Schmollerem, jako první sešit druhého svazku. Nesla název jiný, nežli jaký jí byl dal Dr. Kaizl. Na titulním listu stálo: »Der Kampf um Gewerbereform und Gewerbefreiheit in Bayern von 1799—1868. Nebst einem einleitenden Ueberblick über die Entwicklung des Zunftwesens und der Gewerbefreiheit in Deutschland. Von Dr. Josef Kaizl. Leipzig 1879« (8°, VII. 174 str.). Lze snadno uhodnouti, kdo změnu titulu provedl: byl to redaktor sbírky, prof. Schmoller, který za Dra Kaizla obstaral i korekturu díla, když autoru samému bylo zabráněno tak učiniti pro pobyt na vojně ve Slavonském Brodu.

Název, který práci Kaizlově dal Schmoller, lépe označuje obsah spisu nežli název Kaizlův. Kaizl ve skutečnosti vylíčil v knize své boj o živnostenskou reformu a živnostenskou svobodu v Bavorsku, a to od počátku boje o živnostenskou svobodu až do jejího vítězství.

Dílo samo jest rozvrženo ve tři části: v úvod, historickou část, která jest vlastně nejdůležitější partií celé knihy, a třetí část statistickou. Úvod podává v hlavních rysech přehled vývoje cechovníctví a živnostenské svobody v Německu, líčí dobu rozkvětu i úpadku cechovníctví a poučuje o literárním a praktickém hnutí za živnostenskou svobodu od polovice 18. století až do sedmdesátých let století devatenáctého.

Část historická dělí se ve čtyři oddíly. První oddíl probírá dobu od r. 1799—1818, dobu to osvěcenského despotismu, v níž chef vlády bavorské Maximilian hrabě Montgelas svými nařízeními omezil moc a vliv cechů a připravoval půdu ideí živnostenské svobody. Druhý oddíl, jednající o době od r. 1818 až do r. 1830, charakterisoval periodu převládání liberálně-ústavního proudu. Liberální tendence Montgelasovy byly tehdy udrženy a dosáhly svého vyvrcholení r. 1825. Pro úplnou živnostenskou svobodu tehdy Bavorsko nebylo ještě dospělé. Oddíl třetí líčil dobu cechovní reakce v letech 1830 až 1855. Tato reakce rozhodného vítězství nabyla za ministerstva knížete Oettingen-Wallersteina a došla svého vyvrcholení r. 1853. Oddíl čtvrtý zabýval se periodou od r. 1855 až do roku 1868, v níž liberální směr krok za krokem sílil. Nabyl prvního významného úspěchu r. 1862 a zvítězil úplně dne 6. února r. 1868, kdy Bavorsko vstoupilo do řady států se živnostenskou svobodou. Dr. Kaizl při svých výkladech myslil vždy jen na království bavorské na této straně Rýna a nikdy ne na rýnskou Falc, kde v době, o níž Dr. Kaizl psal, již panovala živnostenská svoboda. Při svých výkladech autor neopomíjel přihlížeti, pokud to bylo možno, k poměrům rakouským.

Část statistická měla býti doplňkem historických výkladů, a kdyby to bylo bývalo technicky možno, nebyla by tvořila ani část samostatnou, nýbrž byla by bývala vpletena do části historické. Rozvrhovala se v pět oddílů, z nichž první udával velikost a pohyb počtu obyvatelstva, druhý rozprávěl o narozeních, třetí o sňatcích, čtvrtý o vystěhování a přistěhování, pátý o živnostenských poměrech.

Jestliže v části úvodní a historické vedl Dra Kaizla profesor Schmoller, byli jeho pomocníky v části statistické Kaizlův štrassburský profesor Knapp a mnichovský statistik a národohospodář Georg Mayr, s nímž se Dr. Kaizl v Mnichově osobně seznámil v srpnu r. 1877 za návratu ze Štrassburku do své otčiny. Spis Kaizlův thematem, methodou svojí i duchem svým je na první pohled práce historické školy Schmollerovy. Nejen jedná o živnostenské politice v minulosti, ale zjišťuje s tou důkladností a plí fakta, s jakou zjišťoval je prof. Schmoller, a teprve pak odvažuje se soudů všeobecných. Jako Schmoller, tak i Dr. Kaizl jeví se nepřitelem snah cechovnických, jest zřejmým stoupencem idey živnostenské svobody. Stojí na principu individuální svobody, je v živnostenské politice liberálním a pokrokovým. Jako škola Schmollerova v statistice měla na mysli vždy hlediska morální, tak měl je ve svém spise na mysli i Dr. Kaizl. Jeho stanovisko v otázce mravní jasně ozařuje věta: »Slabost vůle není jen výsledek nemravného smýšlení, nýbrž i jiných, především ekonomických příčin.«

Dříve nežli práce Kaizlova vyšla tiskem, zadal ji Dr. Kaizl v rukopise do konkursu, který vypsal pro rok 1878 státovědecká fakulta university štrassburské. Plná cena byla mu přiřknuta a slavnostně udělení to bylo dne 1. května r. 1878 vyhlášeno.

Tutéž práci, státovědeckou fakultou university štrassburské odměněnou, zadal Dr. Kaizl dne 31. ledna r. 1879 v rukopise, jak dříve bylo ještě možno, právnické fakultě pražské, tehdy ještě národnostně nerozdělené university za účelem habilitace pro obor politické ekonomie. Ačkoliv ujišťoval písemně profesor právnické fakulty pražské Dr. Ant. Randa, příznivec Dra Kaizla, ještě za jeho pobytu štrassburského, že jeho habilitace bude vlastně míti ráz jen formální, a ačkoliv Dr. Kaizl sám se těšil, že jeho práce úplně dostačí za spis habilitační, postavily se Dru Kaizlovi do cesty překážky. Profesoru Eberhardu Ant. Jonákovi, který byl hlavním referentem o spisu habilitačním, spis, poněvadž byl historický, nedostačoval. Dr. Kaizl, který byl o této náladě hlavního referenta zpraven, na radu prof. Ant. Randy ještě dříve, nežli mohl býti podán v sezení sboru referát o jeho žádosti, dne 29. května r. 1879 podal dodatečnou žádost na podporu své žádosti z 31. ledna r. 1879 s rukopisnou přílohou »Der Geldcapitalzins und die Theorie und Praxis seiner gesetzlichen Beschränkung«. Byla to skiza, z níž výtah otiskl Dr. Kaizl jako první svojí českou práci z oboru ná-

rodního hospodářství ve 12. čísle »Osvěty« r. 1879 (str. 965—976. J. Kaizl: Z mého života I. 388 a d.) pod názvem »O úroku a lichvě«. Probíral zde otázku, která se stala v Rakousku tehdy aktuální návrhem zákona, podaným na říšské radě, o úroku a lichvě, a to tak, že nejprve historicky stopoval vývoj theorie a praxe o úroku od nejstarších dob až po svoji dobu a na konec kriticky probral návrh výše zmíněného zákona o úroku a lichvě. Ve sporu dvou stanovisk, liberálního a konservativního, postavil se na liberální stanovisko školy historické, ale důrazně uvedl, že i tato škola »pracovala proti zrušení zákonův o úroku a lichvě«.

Ale ani tato práce nezdála se hlavnímu referentu prof. Jonákovi dostatečným průkazem, aby Dr. Kaizl byl připuštěn k dalším krokům habilitačním. V sezení profesorského sboru dne 16. července r. 1879 prof. Jonák v delším referátu rozhodně, zvláště se stanoviska statistického, odmítl práce Kaizlovy a navrhl, aby Dr. Kaizl k dalším krokům habilitačním nebyl připuštěn. Na štěstí prof. Jonák v celém sboru zůstal se svým stanoviskem osamocen. Korreferent Jonákův, mimořádný profesor Dr. Emanuel Sax, »bystrý«, jak napsal prof. Bráf, »a hloubavý theoretik školy vídeňské«, byl jiného názoru nežli prof. Jonák. Považoval práci Dra Kaizla za dostatečnou k udělení veniae legendi z oboru politické ekonomie, ale s vyloučením vědy finanční. Prof. Randa, příznivec Dra Kaizla, podporoval mínění prof. Saxa a na podporu mínění prof. Saxa přečetl Kaizlově práci příznivá mínění*) tří národohospodářských kapacit, prof. A. Wagnera, prof. G. Schmollera a ministra m. s. Al. Schöffleho. Profesorský sbor proti jedinému hlasu prof. Jonáka rozhodl se připustiti Dra Kaizla k dalším krokům habilitačním. Habilitační kolloquium konalo se dne 18. července r. 1879. Prof. Jonák považoval kolloquium za nedostatečné, ale zůstal zase v celém sboru ojedinelý. 26. července roku 1879 v přednášce na zkoušku probral Dr. Kaizl thema: »Begriff der Grundrechte«. Přes hlas prof. Jonáka přednáška byla uznána dostatečnou a celý akt habilitační, proti mínění prof. Jonáka, byl schválen. 9. září r. 1879 bylo usnesení sboru profesorského ministerstvem kultu a vyučování schváleno a Dru Jos. Kaizlovi udělena byla venia legendi z politické ekonomie s vyloučením vědy finanční.

(Pokračování.)

*) Viz jejich znění ve spise: J. Kaizl: Z mého života I. 358.

Kaizlova činnost v oboru vědy národohospodářské a finanční.

Napsal Dr. Zdeněk V. Tobolka.

(Pokračování.)

III.

Chtěl-li Dr. Kaizl prodělávati kariéru universitní, nastával mu úkol doplniti veniam legendi pro celý obor politické ekonomie, tedy i pro vědu finanční. Kaizl chtěl se státi universitním učitelem a za tím účelem pilně pracoval nejen v oboru politické ekonomie jako celku, nýbrž i, a zvláště, ve vědě finanční. Již dne 15. července r. 1881 zažádal za rozšíření habilitace pro celý obor politické ekonomie; dne 28. listopadu r. 1882 usnesl se sbor profesorský, vyslechnuv referát Dra Albína Bráfa jako hlavního referenta a Dra Matouše Talíře jako korreferenta, o rozšíření veniae legendi a ministerským výnosem z 12. ledna r. 1883 (čís. 21.180) usnesení sboru bylo schváleno.

Rozšíření veniae legendi dostalo se Dru Jos. Kaizlovi na základě dvou prací, německy psaných: »Zur Literatur des Alcoholismus« a »Die Lehre von der Überwälzung der Steuern«.

Stať Kaizlova »Zur Literatur des Alcoholismus«, otištěná v »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik« (N. F. Bd. III. 38.—55. Jos. Kaizl: Z mého života. Díl II. str. 51. a d.) byla ve formě článku psaný referát o šesti literárních zjevech, týkajících se otázky alkoholismu. Byly to dva spisy německé: Dr. A. Baer: Der Alcoholismus, seine Verbreitung und seine Wirkung auf den individuellen und socialen Organismus sowie die Mittel ihn zu bekämpfen (Berlin 1878) a Entwurf eines Reichsgesetzes, betr. die Bestrafung der Trunkenheit v. 23. März 1881, jeden spis francouzský: Comptes rendus sténographiques du congrès international pour l'étude des questions relatives à l'alcoolisme tenu à Paris du 13. au 16. août 1878 (Paris 1879), dvě práce anglické: The Alcohol Question (London s. d.) a Benj. W. Richardson: Diseases of modern life, 5th edition (London 1878) a konečně jeden spis český: Dr. Emerich Maixner: Otravy lihem (Praha 1880). Článek

založil Kaizl především na díle Baerově a vedle něho na steno-
grafických protokolech mezinárodního sjezdu pro studium otázek,
týkajících se alkoholismu a konaného v Paříži r. 1878. Baerovo
rozvržení stalo se i rozvrhem referátu Kaizlova.

Otázka, která byla předmětem práce Kaizlovy, byla otázka
zvláště v Anglii stopovaná a tam nazývaná: »the alcohol question«. Ale
nesmí se mysliti, že jednalo se při otázce té o odpor vůči
alkoholu vůbec, jak si toho přeje dnešní hnutí abstinentní. Boj
proti alkoholismu znamenal v době, kdy Kaizl svůj referát psal,
boj proti nemírnému užívání alkoholu, a především boj proti tak
zv. moru kořalečnickému. Referát Kaizlův mluví v první části o účin-
cích alkoholu na lidský organism, v druhé části o spotřebě alko-
holu a vlivu na sociální organismus, v třetí části referuje o pro-
středcích směřujících k potírání alkoholismu.

Kaizl v stati své jest především referentem, poučuje a vy-
kládá o názorech jiných odborných spisovatelů, ale není referen-
tem, který by nekriticky a bez zaujetí stanoviska prostě reprodu-
koval názor každý. Ačkoliv jest nepochybně, že Kaizl náležel
v otázce alkoholismu do skupiny stoupenců Baerových, přece zase
jest jisto, že nesdílel veškeré názory těch, kdo proti alkoholismu
tehdy bojovali. Odpíral, že by stoupající mzda byla příčinou při-
bývání alkoholismu, zavrhoval učení, jako by alkohol a alkoholické
nápoje nebyly ani statek ani hodnota, byl mínění, že přesprávní
vysoká daň z kořalky o sobě — s jinými přísnými prohibitivními
a represivními opatřeními anebo bez nich — nemůže způsobiti pří-
znivé výsledky ani se zřetele finančně politického ani se zdravotně
policejního, ač jinak nevylučoval ze zdanění nápojů zdravotnický
a mravnostně policejní moment. Referát Kaizlův vyniká nejen vy-
čerpáním obsáhlé látky ve stručné formě, nýbrž jasností a pře-
hledností, s jakou dovedou psáti badatelé, logicky zvláště vy-
školení.

V monografii »Die Lehre von der Überwälzung der Steuern«
(Leipzig 1882. 8° X. 131 str.) obral si Kaizl za úkol řešiti jeden
ze zásadních problémů vědy finanční a zvláště daňové politiky,
nejednou již před ním řešený, různě chápaný a různě zodpově-
zený: problém »přesouvání daní«, jak sám později ve své »Fi-
nanční vědě« přetlumočil »Überwälzung der Steuern«. Tři cíle po-
stavil si při své práci: 1. poučiti o nauce přesouvání daní, o je-
jím vzniku, vývoji a stavu, 2. vyložiti pojem přesouvání daní a
jeho formy, 3. objasniti přesouvání daní se stanoviska daní podle

důchodu ukládaných. Ve tři části proto rozdělil svoji knihu: V část první, nazvanou »Die Entwicklung der Überwälzungslehre«, v část druhou, nadepsanou »Der Begriff der Steuerüberwälzung« a v třetí část pod nadpisem: »Die Überwälzung im Lichte der Einkommenbesteuerung«. Nejobsáhlejší jest první část spisu (str. 1—72), nejkratší část druhá (str. 73—89).

V první části kriticky probíral Kaizl názory o přesouvání daní anglických, francouzských a německých spisovatelů. Přirozeně vyšel od zakladatele moderního národního a státního hospodářství Adama Smitha a šel až po svoji dobu. Ve dvě fáse rozvrhl názory o přesouvání daní. Do fáse první zařadil: Adama Smitha, Davida Ricarda, N. F. Canarda, J. B. Saye, a pak stopoval vliv těchto anglických a francouzských ekonomistů na německou vědu finanční. Vyložil názory hraběte J. von Soden, Ludvika Jindřicha von Jakob, J. F. E. Lotze, F. C. Fuldy, C. A. Fh. von Malchuse, K. Murharda, Karla J. Raua, J. G. Hoffmanna, Morice von Prittwitze, Helfericha a Jindřicha L. Biersacha, načež přerušil tuto řadu spisovatelů na kontinentu rozbořem názorů dvou anglických ekonomistů: Mac Cullocha a J. St. Milla. Probrav mínění francouzských spisovatelů A. Thiersa, Henriho Baudrillarta, Esquiron de Parieu, P. Leroy-Beaulieu, zmínil se o názorech německé školy svobodného obchodu, Maxa Wirtha a Prince-Smitha, německého socialismu, Lassalla, a přehled první fáse ukončil výkladem Lor. Steina a Karla v. Hocka. Jen letem, v poznámkách, dotkl se názorů J. C. L. Simonde de Sismondi, Gustava du Puynode, Josefa Garniera, Umpfenbacha a Ed. Pfeiffera. A ve dva směry rozvrhl tyto ekonomisty první fáse; v ty, kteří učili, že vůbec jen tak zvaný čistý důchod snese daně a že výdělků rozličných živností v celé společnosti hospodářské mají tendenci zachovati rovnoměrnost, a pak v ty, kteří tvrdili, že daň jest faktorem výrobních nákladův.

Nová fáse v otázce o přesouvání daní zahájena jest v Německu státovědeckým badáním F. B. W. Hermannu a zvláště jeho učením o důchodu. Zásluha pak, že tímto učením byly zúrodněny pláne finanční vědy, náleží A. Schäfflemu a štrassburskému učiteli Dra J. Kaizla, G. Schmollerovi. Schäffle i Schmoller vycházeli z ethicko-organického pojetí národního hospodářství a státu, oni přenesli Hermannovu nauku o důchodu na pole uložení daně a žádali naproti tehdejšímu uložení daně dle přebytků uložení daně dle míry důchodu. Tím se stalo, že přesouvání objevilo se v do-

cela jiném světle. Ztratilo v theorii daňové vysoký význam a přestalo hráti tu význačnou úlohu, která mu byla od Smitha a Ricarda přičítána. Kaizl v knize své nejen promlouvá o Hermannovi, Schäffleovi a Schmollerovi, nýbrž obírá se i učením Ad. Helda a Ad. Wagnera o přesouvání, právem zařazeným do této druhé fáse.

Druhá část spisu Kaizlova proti první části historicko-dogmatické jest podstatou i formou čistě dogmatická. Kaizl hleděl stanoviti pojem přesouvání. Vymezil přesouvání jako převádění přítomného nebo budoucího břemene daňového s plátce na jiného skrze soukromohospodářský obchod směnný. Kaizl, který důkladně po postavení definice probral znaky vyměřeného pojmu, obmezil pojem přesouvání proti výměrům své doby, zvláště proti Hockovi. Přesouvání prohlásil Kaizl za druh sprostovacích zápasů, o jehož formách i ostatních promluvil. Přesouvání uvedl několik druhů: 1. předsouvání a zasouvání, 2. obmýšlené a neobmýšlené přesouvání, 3. přesouvání jednoduché čili přesouvání jednoduché daně a přesouvání celého dluhu, trvalého závazku daňového, jehož důsledkem jest právě plnění jednotlivých rat daňových. Toto poslední přesouvání Schäffle nazval amortisací daně.

V třetí části zodpověděl stručně Kaizl nejdůležitější otázku celého problému přesouvání daní: za jakých podmínek přesouvání může nastati. Předpokládaje, že veškery důchody jsou stíženy rovnoměrně, vytkl tyto všeobecné zásady: 1. rovnoměrné daně důchodové nejsou přesunutelný, 2. jedinou (ne tedy jen nejhlavnější) příčinou přesunování daní důchodových jest jejich nerovnoměrnost.

Spis Kaizlův jest formálně neobyčejně jasný, přehledný a uhlazený, pronikavě kritický a v polemických částech plný noblesy. Kde kriticky referuje, přesně rozlišuje vedlejší od hlavního a drží se věcí hlavních. Objasnění přesouvání daní, se stanoviska daní podle důchodu ukládaných, bylo tiskem vysloveno spisem Kaizlovým po prvé. V té okolnosti leží velká cena spisu Kaizlova jako studie tvořící a vyslovující nové vědecké hodnoty.

Dílo Kaizlovo je spis, který předmětem i methodou nelze zcela zařaditi do historické školy Schmollerovy, z níž Kaizl vyšel. Patřil by spíše do toho směru národohospodářských badání, který, vycházejí z obecných předpokladů, logickým dovozováním přichází ke svým závěrům. Kaizl však spisem svým nechtěl zapřít svého učitele a nechtěl ani na vždy opustiti cestu, na niž Schmollerem

byl uveden. Proto svoji knihu veřejně věnoval a připsal na důkaz díkův a úcty svému učiteli prof. Gust. Schmollerovi a ve směru a duchu školy Schmollerovy sepsal později ještě několik prací.

(Pokračování.)

Z hospodářské statistiky rakouské: Obilní ceny a produkce v Rakousku.

Píše Dr. Ant. Boháč.

Několik okolností vybízí a přímo láká k tomu, abychom věnovali pozornost rakouským poměrům hospodářským na základě statistického materiálu, který nám umožňuje vniknouti do nich, a abychom z něho vytěžili všechno, co pro charakteristiku našeho hospodářství a jeho vývoj v době nejposlednější vůbec vytěžit lze.

Jest to na prvním místě velmi silné a citelné zdražení životních potřeb, těžce doléhající na každého a zvláště na nejširší vrstvy lidové, které obrací k sobě všeobecnou pozornost. Vzniká tu před našima očima nový těžký problém, jenž žádá svého řešení. Z pravidla se poukazuje na to, že dražota a s ní spojené znehodnocení peněz jest zjevem světovým, že celkové stoupání cen neomezuje se na hranice státní, nýbrž zasahuje všechna hospodářství národní, jeví se ve státech ochrannářských i v těch, které se přidržují ještě principu volného, svobodného obchodu, ukazuje se tam, kde sdružování v kartely a trusty dosáhlo svého vrcholu, i v zemích, kde je teprve v počátcích. Je-li však toto znehodnocení peněz zjevem všeobecným, jehož nevyvolaly ani výsledky žní, ani ochranná cla, ani kartely, ani vlivy konjunktury, je-li nemožno, aby ke zdražení přispěly vlivy pomíjející a národní podle slov Eulenburgových¹⁾, pak ovšem odpomoc jest velmi těžká, a proti tomuto všeobecnému proudu jsme úplně bezbranni. Takto arci jest zřejmo, že celá akce proti drahotě, která vyvolala tolik řečí zvláště v parlamentě, musela ztroskotat a ubohé její výsledky lze velmi snadno omluviti a vysvětliti.

Že skutečně zdražování jest všeobecné a nedbá hranic státních, jest jistě nepopíratelné. Jeví se i v Anglii přes to, že zůstala věrna tradicím svobodného obchodu, i v ní zdražují se potraviny, ač na ně nejsou žádná cla uvalena, a na tento fakt odvolává se každý, komu jest se zabývatí novým problémem a hlavně hledati odpomoc proti němu. Ashley ve Schmollerově Jahrbuchu²⁾ vy počítal, že od r. 1900 do r. 1910 stouply ceny potravin v Londýně o 9·9%, a podle statistiky londýnského Economistu zdražování tímto rokem nikterak nepřestalo, naopak jeví se v posledních dvou

¹⁾ Dr. Eulenburg, Die Preissteigerung des letzten Jahrzehnts, str. 23.

²⁾ Die Steigerung der Preise, Schmollers Jahrbuch 1911, str. 515—543.

Kaizlova činnost v oboru vědy národohospodářské a finanční.

Napsal Dr. Zdeněk V. Tobolka.

(Pokračování.)

IV.

Dr. Kaizl po rozdělení pražské university pokračoval ve svých přednáškách jen na české universitě. Dne 3. března r. 1883 byl jmenován mimořádným profesorem politické ekonomie na universitě v Praze s vyučovací řečí českou, ale mimořádným profesorem nehonorovaným. Teprve po několikeré vlastní žádosti a na základě intervencí politických kruhů staročeských dostal nejvyšším rozhodnutím z 20. dubna r. 1884 roční plat 1200 zl. s aktivním přídavkem 420 zl., avšak teprve s právní platností od 1. ledna roku 1885. Od 10. listopadu r. 1881 byl členem státní státovědecké zkušební komise v Praze.

Přes deset let pak čekal, nežli byl navržen profesorem řádným a nežli se jím skutečně stal. Příčiny nebyly rázu věcného, nespočívaly ve vědecké neschopnosti a nečinnosti Kaizlově. Teprve na základě intervence vídeňského redaktora »Národních Listů« G. Eima a na návrh prof. dr. A. Randy dne 5. listopadu r. 1896 Kaizl byl navržen za řádného profesora pod tou podmínkou, že ministerstvo nevykonávání úřadu učitelského po dobu kampaně parlamentární nepovažuje za překážku dosažení řádné profesury. Dne 5. července r. 1897 byl skutečně jmenován řádným profesorem politické ekonomie na české universitě v Praze s právní platností od 1. ledna r. 1898. Ještě téhož roku přestal však býti členem profesorského sboru, byv dne 7. března r. 1898 jmenován ministrem financí.

Dr. J. Kaizl nepůsobil jen jako učitel na universitě, nýbrž i na českoslovanské akademii obchodní v Praze a na c. k. české vysoké škole technické v Praze. Na oba tyto ústavy Kaizla doporučil dr. Alb. Bráf, který před Kaizlem na nich vykládal totéž, co po něm Kaizl. Kaizl začal ke konci února r. 1882 vyučovati na českoslovanské obchodní akademii národní hospodářství; 11. října

r. 1882 byl jmenován honorovaným docentem národního hospodářství, statistiky obchodní a průmyslové a zákonů stavebních a železničních na c. k. české vysoké škole technické v Praze s roční odměnou 870 zl. r. č. a zahájil tam své výklady dne 6. listopadu r. 1882. Přes to, že na československé obchodní akademii v Praze panoval ve sboru profesorském i ve vedení ústavu duch volný a přátelský, nebyl Kaizl na ústavu tom zcela spokojen. Vadilo mu, že měl bdíti i nad kázní žáků a býti odváděn od nitě svých výkladů. Kaizl vyučoval na československé obchodní akademii v II. a III. ročníku národnímu hospodářství a statistice obchodu »na základě vlastní učebné knihy resp. vlastních explik«, ale již ve školním roce 1883—84 neshledáváme se s ním jako s učitelem na škole té. Přednášky své předal mladšímu pracovníku v oboru politické oekonomie, dr. Fr. Fiedlerovi.

Na universitě započal Kaizl čísti na podzim r. 1879. Nebylo nám možno zjistiti, jaká byla themata jeho přednášek v zimním běhu r. 1879—80. Od letního běhu r. 1880 až do zimního běhu r. 1897—8 můžeme sestaviti název Kaizlových přednášek. První čtyři běhy přednášel česky a německy, počínajíc zimním během r. 1883—4 jen česky. Z německých jeho kollegií uvádíme: Repetitorium der politischen Oekonomie, Ackerbaupolitik, Nationalökonomisches Practicum, Nationalökonomie, Handelspolitik Oesterreichs vom XVIII. Jahrhundert bis auf unsere Tage, Geschichte der Handelspolitik Oesterreichs seit dem 18. Jahrhundert bis auf unsere Tage (bylo to pokračování předcházejícího kollegia počínajíc založením německého celního spolku). Z českých kollegií až do letního běhu r. 1884 setkáváme se s několika speciálními tematy: Politika tržební, nauka o mzdě a otázka dělnická, zřízení živnostenské, dějiny literatury národohospodářské (socialismus), theorie socialismu; od letního běhu r. 1884, kdy jako mimořádný profesor byl nucen vyhovovati učebné osnově a potřebám právníků, přednášel po celou dobu, co působil na právnické fakultě české university, postupně vedle sebe nebo za sebou: Národní hospodářství, finanční vědu a správní vědu.*) Jedinou výjimku činí letní běh r. 1887, kdy četl dr. Kaizl o důchodech státních a budgetu, kteréžto kollegium v této podobě pak již nikdy neopakoval. V letním běhu r. 1885 konal seminární cvičení, pak až v letním běhu roku 1889, 1890, 1891. Jsou to léta, kdy nebyl zaneprázdn-

*) Přednášky o vědě správní vydal z části redaktor tohoto listu v ročn. XIV. str. 257 a dále.

něn politickou činností a kdy se seminárním cvičením mohl věnovati.

Jak působil dr. Kaizl jako vysokoškolský učitel, to nemůžeme pověděti, ale povědí to časem asi ti, kteří byli jeho žáci. Nemůžeme říci dnes více nežli, že dr. Kaizl, přednášející národní hospodářství, až po zimní běh r. 1886—7 držel se své knihy „Národní hospodářství“, o níž bude dále více pověděno.

O Kaizlových výkladech z letního běhu 1889 o vědě správní uvádí tehdejší jeho posluchač Dr. Gruber (viz O. N. 1909, str. 257), že jejich formou byl rychlý diktát, jen zřídka vsunutými poznámkami doplňovaný, takže posluchači jen poněkud zběžněji píšícímu bylo možno přednesu věrně doslova stačiti. I obsah i forma výkladů svědčila o jejich propracovanosti, úsečná, druhdy rozhodná a smělá mluva imponovala stejně jako jeho výrazná tvář. Posluchačů nemíval Kaizl valně — přednášel soustavně jen v krátkých letech své prázdně politické a zřídka zkoušel —, ale kruh, jejž získal, dovedl upoutati a učiniti se nezapomenutelným. Také na technice bylo Kaizlovo čtení o politické ekonomii dle vlastního jeho výroku »velmi málo navštěvované kollegium« a do průmyslové statistiky se v r. 1889 vůbec nikdo »nenalezl, kdo by se zapati dal« (viz Dr. Gruber v O. N. 1911 str. 307).

Jeho seminární cvičení omezovala se nejvíce na rozšíření obzoru žáků poznáním nové a základní literatury národohospodářské. Proto celkem práce seminární, které ukládal, nebyly více nežli obsahy významných kněh základních. Z temat, která četl jako universitní učitel, zvláště pozornost sluší věnovati těm, která probíral na začátku své učitelské činnosti. Německé kollegium »Handelspolitik Oesterreichs vom XVIII. Jahrhundert bis auf unsere Tage«, pracované nejen na základě literatury, nýbrž i na základě pramenů, mělo časem (ale pak se to nestalo) v prohloubení vyjít jako samostatná monografie. Mnoho věnoval Kaizl otázce dělnické a socialismu, jejichž význam ještě v letech osmdesátých minulého století u nás v Čechách nebyl ani z daleka chápán, a stal se z učitelů universitních u nás první na katedře hlasatelem směru sociálně reformního. Přihlížel ve volbě temat k současným otázkám žhavým a proto za doby, kdy rodil se nový řád živnostenský pro Rakousko, v letním běhu r. 1881 četl o zřízení živnostenském.

Přednášky dr. Kaizla na c. k. české vysoké škole technické byly od r. 1883—1884 až do r. 1897—1898 jedny a tytéž zákony

stavební a železniční, politické hospodářství a průmyslová statistika. Úkol přednášek těch byl praktický, měly přinášeti nejnutnější vědomosti z oborů jmenovaných, pokud je technické v praktickém životě potřebují.

V.

Z příprav k universitním přednáškám vyrostl dru Jos. Kaizlovi spis „Národní hospodářství. Pro studium akademické i soukromé v systematickém pořadu vykládá Dr. J. Kaizl“. (8° VI. 369 str.), v polovici května r. 1883 vydaný nákladem J. Fořta a soudruhů.

Úkol spisu nebyl tvořit nové vědecké hodnoty, nýbrž jen shrnout, co nejnovějšího bylo vyvádáno na poli národního hospodářství, kriticky to ocenit, v organický celek, v systém sečlenit a podat ve formě českým poměrům přizpůsobené. Úkol spisu dle plánu samého autora (str. 320) měl býti čistě theoretický, neměl více, »než popisovati skladbu národohospodářskou, jak jest, a nikoli vykládati, jak by mohla nebo snad měla býti a kterak dalo by se docílit změny«. Také kniha nechtěla býti ničím více nežli pouze »základy« národního hospodářství (str. 193).

Co kniha a v jakém systematickém pořadu podává, pověděl autor sám v rozhledu ke knize II. (str. 93—96), který vlastně byl by býval měl zahajovati celý spis ve formě předmluvy nebo úvodu. Dílo rozděleno jest ve dvě knihy, první stručnější, druhou obšírnější. Kniha prvá v rozdílu I. vykládá základní pojmy národohospodářské; rozdílu II. vysvětlil, co jest národní hospodářství, a vyznačil, v jakém spojení jest hospodářská činnost s veškerým životem civilisovaného lidstva a jakého významu nebo spíše tvůrčí platnosti má do sebe stát i pro hospodářství pojediné i pro politickou ekonomii.

S těchto povýšených hledišť, se kterých lze přehlížeti a posuzovati potom následující podrobnosti, sestupuje kniha druhá, aby dopodrobna ukázala, jakým způsobem pospolitost lidská jeví se u veškeré hospodářské činnosti, jakým vnějším rouchem oděla se zásada hospodárnosti v pospolitém hospodářství lidském za našich dob. Soustava, ve kterou řaditi se jest výkladům knihy druhé, dána jest samým pojmem hospodářství, jenž definován byl jako promyšlená, zásadou hospodárnosti pojatá činnost lidská za ukojením potřeb; proto postup knihy druhé přizpůsobil se jednotlivým fázím hospodářské činnosti počínajíc výrobou a uzavírajíc spotřebou, proto seřazeny výklady podle životního koloběhu statkův.

Rozdíl I. otvírá se vznikem statků, podává a upravuje především důležitý a nesnadný materiál pojmový (kap. I.), načež popisuje, kterak výroba děje se a upravena jest za hospodaření pospolitého; hlavní zřetel tu obrácen jest k národohospodářskému zjevu dělby práce, jenž jest nejvýmluvnějším dokladem hospodářské pospolitosti lidské (kap. II.). — Mezi výrobou a spotřebou jest řada převodův (cirkulace) statků, která jest výsledkem jednak onoho způsobu výroby pospolitě, jenž v rozdílu prvním označen jest jako výroba dělená neboli dělba práce, a po druhé výsledkem řádu právního, obzvláště práva vlastnického a práva smluvního; hledíc k tomu, bylo nutno zabývat se směny v rozdílu druhém, úvěrem v rozdílu třetím . . .

Nezbytná za dělené výroby směna statků (rozdíl II.) způsobilá pospolitá zřízení hospodářská, kteráž usnadňují směny a tím zase upevňují a rozšiřují hospodářskou pospolitost samu; zřízení ta jsou: míry a váhy (kap. I.), doprava (kap. II.) a peníze (kap. III.). Kapitola IV. vykládá, jakým způsobem z hodnotných úsudkův pojedinyých hospodářův, o nichž bylo mluveno již v § 4. knihy první, stává se hodnota směnná, hodnota národohospodářská, a kterak ona cenou vyjadřována jest jinými statky, obzvláště penězi.

Protože peněžitý výraz, jehož cenou dostává se směnné hodnotě statků, visí zajisté na penězích resp. na směnné hodnotě jejich, rozebírá kap. V. zevrubně směnnou hodnotu peněz a elementy její, ukazujíc, kterak měnící se hodnota peněz účinkovala i účinkuje na ceny statkův, na majetek hospodářův i na všechnu politickou ekonomii.

Rozdíl III. zaměřuje se zvláštním způsobem převodů statkův, jenž nazván jest úvěrem; tu vykládá především pojem a účinky jeho (kap. I.), pak význam mezinárodního úvěru formy směnečné (kap. II.) a nakonec národohospodářské upravení úvěru skrze banky (kap. III.). Dodatkem k nauce o penězích (rozdílu druhého kap. třetí) jest vlastně pojednání o peněžních službách úvěru (kap. IV.), které musilo posunuto býti nazad (protože nezbytně vyhledává předchozího poznání úvěru).

Rozdíl IV. měl úkolem vyložit, jakým způsobem veškerost statků vyráběných pospolitou hospodářskou činností rozdělena jest mezi jednotlivé účastníky výroby jako důchod, jako fond, který věnovati lze spotřebě (kap. I.); kapitola II. (sociální otázka) přes theoretický ráz spisu mluví i o možném budoucím upravení distri-

buce statkův. Důležitostí věci a obecným zájmem omlouvá autor toto prohršení proti systematické důslednosti.

Rozdíl V. uzavírá knihu druhou pojednávaje o konečném, pořád a pořád se obnovujícím cíli hospodářské činnosti, poslední to fasi života statkův: o spotřebě a národohospodářských zjevech s ní souvislých.

Takový jest systematický pořád Kaizlova »Národního hospodářství«. Výklady své obmezil autor na výklad nynějšího stavu národního hospodářství a historického vývoje se jen dotekl polud, pokud toho bylo potřebí pro výklad stavu nynějšího. Vzhledem k tomu pak, že národní hospodářství definoval (str. 35) jako »celek dělbu práce i směnamí souvisících a slátním svazkem spojených pojedinyých hospodářství«, vyloučil z výkladů svých hospodářství státu a obcí jiného druhu, kterými zanáší se jednak věda finanční, jednak věda správní.

Methoda spisu i duch jeho, který z knihy vane, řadí práci úplně do řady děl, pocházejících z historické školy národohospodářské.

Praví-li Kaizl (na str. 36) o vědě národohospodářské, že jest především vědou zkusnou, na přezvědu spočívající, jako jsou přírodní vědy, dějepis a j., a jestliže za její první úkol prohlašuje poznati dané poměry, sebrati a seřaditi materiál skládající se z poznanych skutečností a materiálem tím vedle pravidel logiky nakládati, obecné pojmy stanoviti, úsudky a závěrky tvořiti a po případě poznané stálé příčinné souvislosti některých zjevů současných nebo posloupných vytknouti jako pravidla nebo zvučněji řečeno »zákony«, hlásí se tím k induktivní methodě historické školy, jak poznal ji za svého pobytu na universitě štrassburské. Po způsobu historické školy Kaizl hledí si v přítomném spisu pilně živlu mravního, nepouští jej se zřetele, nýbrž vždy a vždy na něj myslí a zdůrazňuje jej. Po vzoru historické školy jest přesvědčen o úzkém vztahu nutně existujícím mezi hospodářskou theorií a právovědou. Proto v díle svém stanoví i »úhelne kameny právního řádu, na kterém spočívá a jímž spravuje se všechno konání hospodářské za naší doby« (str. 82). Po příkladu německé školy historické při výkladech svých hledí si i badání v oboru sociologie. A. Comte, zakladatel sociologie ve Francii, Herbert Spencer, representant anglického badání v oboru sociologie, jsou jeho hlavními učiteli na poli sociologickém a Kaizl stává se přihlížením k jejich názorům ve své knize jedním z prvních apoštolů jejich

učení mezi Čechy. Po vzoru historické školy pojímá Kaizl i působnost státu: Jako historické škole, tak i Kaizlovi stát nemá přestávati jen na ukojení potřeby právního řádu, jak si to přálo nejekrajnější křídlo liberalismu, nýbrž má býti i přímo činným pro duchovní a hospodářský zdar občanův a bráti na se ukojení některých jiných potřeb pospolitých, a kde tomu nasvědčuje zřejmý prospěch hospodářský, také potřeb obecných neponecháváje toho dobrovolnému spojení občanů nebo soukromé spekulaci (str. 74, 179). Sociálně reformní názory historické školy národohospodářské byly i názory Kaizlovými. Stál uprostřed mezi liberalismem, sociálně nečinným, a mezi socialismem, směrem to sociální revoluce, hleděl si objektivně oprávněných zájmů i kapitálu i práce a hleděl přispěti cestou reforem k souladu rozladěných interestů (str. 88, 89, 321, 345 a d.). Jako v knize své podal nám první, a to v době, kdy český život holdoval manchestrovství, v české literatuře věcný a odborný výklad učení socialistických, zvláště učení Marxova (str. 328 a d.), tak i první v českém světě se sympathiemi stručně nastínil program sociální reformy (str. 345 a d.).

Kaizlovo »Národní hospodářství« bylo ovocem jeho usilovné práce v době štrassburské. Ve své knize zužitkoval četbu spisů, většinou ještě ve Štrassburce studovaných,¹⁾ ale užil i všech významných monografií národohospodářské, sociologické a statistické literatury české, německé, francouzské, anglické a italské, které až po dobu vydání spisu vyšly. Ale hlavní vliv na celou skladbu a ducha knihy měli čtyři badatelé němečtí historické školy národohospodářské: A. Schäffle, Wilhelm Roscher, Ad. Wagner a C. Knies. Theorii hospodářství (str. 6) přejal Kaizl z Roschera,²⁾ hodnoty z Schäffleho a Wagnera (str. 15—25), kapitálu,³⁾ důchodu⁴⁾ a měny⁵⁾ z Kniese (str. 106, 108, 155), statku⁶⁾ i konjunktury⁷⁾

¹⁾ Obzor národohospodářský XVIII. str. 260—261.

²⁾ »... promyšlenou činnost člověka pro trvalé nejhojnější ukojení veškeré potřeby pomocí nejmenšího nákladu nazýváme hospodářstvím.«

³⁾ Prohlašuje za kapitál »všechny statky, které pro ukojení budoucích potřeb nahromaděny jsou v majetku jednotlivcově«.

⁴⁾ Jako důchod označuje »statky, kteréž ať už přičiněním kapitálu nebo bez přičinění jeho, prací na př. aneb darmo, čas od času do majetku docházejí, a kterých hospodář spotřebiti může pro ukojení běžných, přítomných potřeb, aniž ubylo dosavadního kapitálového majetku jeho«.

⁵⁾ »Měnou jest onen druh peněz, t. j. onen druh obecně uznaného a státním mincovnictvím upraveného měnidla a míry hodnot, který právem prohlášen jest za obecné platidlo a míru hodnot.«

⁶⁾ »Statkem jest vše, co k ukojení potřeby slouží.«

⁷⁾ »Jest tedy konjunktura souborem všech předvídatelných i nepředvídatelných událostí přírodních, technických, ekonomických, mravních, právních a

z Wagnera (str. 12, 306) a úroku⁸⁾ z Roschera (str. 278.). Toto přejímání bylo zcela kriticky založené a důvody podepřené.

Kaizlovo »Národní hospodářství« bylo svědomitým i jasným shrnutím a logickým sečleněním všech důležitých badání, která objevila se v národohospodářské škole historické, tehdy nacházející se na svém vrcholu. Reakce proti historické škole ve prospěch školy klassické nebyla se v době, kdy Kaizl psal svoji knihu, ještě objevila. Teprve v roce vydání Kaizlova spisu ohlásil se nesouhlas s historickou školou spisem C. Mengra: »Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften«, který stal se tak směrodatným pro vědecký vývoj Dra A. Bráfa. Kniha Kaizlova proto v době svého vydání odpovídala úplně moderním badáním v oboru národního hospodářství.

Kaizlovo »Národní hospodářství« bylo první, vědecky založenou soustavnou prací o národním hospodářství v české literatuře. Před ní mimo některé diletantské a nesoustavné práce (na př. K. F. Procházka (1869), Fr. L. Chleborád (1869), Max Wellner (1874)) neměli jsme žádného původního, vědecky založeného a soustavného spisu národohospodářského. Není však tím řečeno, že by proto dr. Kaizlovi náležela i plná zásluha o vytvoření českého národohospodářského názvosloví. V tom směru Kaizl byl zákem svého staršího kollegy dr. Albina Bráfa, který již, jak jsme dříve pověděli,⁹⁾ jako předseda národohospodářského odboru »Všehrdu« v polovici let sedmdesátých století devatenáctého nabádal své mladší přátele, mezi něž zvláště Kaizl náležel, aby hleděli si tvoreni českého názvosloví národohospodářského, které jako učitel národního hospodářství na pražské universitě před Kaizlem i z větší části byl nucen vytvořiti.

Českou byla kniha Kaizlova nejen svým názvoslovím, ale i příklady při jednotlivých teoriích uváděnými. Kaizl neopomenul při výkladech upozorniti na důležité zjevy z života českého a rakouského, pokud zájem o to měl býti na straně české a pokud pomůcky byly po ruku.

(Pokračování.)

politických, jež rozhodnými jsou pro hospodářský osud jednotlivců vřaděných do národohospodářského resp. světohospodářského svazku, rozhodnými tím, že účinek mají na výrobu, poptávku i odbyt, tudíž na dohodu statkův a proto též na majetek, kapitál i důchod jednotlivců.«

⁸⁾ Úrok jest »cena užitků kapitálových«.

⁹⁾ Obzor národohospodářský XVIII. str. 258.

Kaizlova činnost v oboru vědy národohospodářské a finanční.

Napsal Dr. Zdeněk V. Tobolka.

(Pokračování.)

VI.

15. listopadu r. 1884 počal dr. J. Kaizl tisknouti v českém Athenaeu (roč. II.)*) studii »Postátění železnic v Rakousku«. Dne 15. dubna r. 1885 byla práce ta tam dokončena a záhy na to vyšla v německém překladu samostatně pod názvem: »Die Verstaatlichung der Eisenbahnen in Österreich von Dr. Josef Kaizl. Leipzig 1885.« 8°. VIII—123 stran. Na překlad své české práce do němčiny pomýšlel dr. Kaizl hned ve chvíli, kdy započala se jeho studie uveřejňovati. Sám přeložil si do němčiny první kapitolu a uveřejnil ji dne 11. prosince roku 1884 v »Politik« (čís. 336 s. 2—3) pod názvem »Staat und Gesellschaft«, a když konec studie se dotiskoval, požádal svého bratra Emanuela, úředníka jižní dráhy, který lépe němčinu ovládal nežli dr. Kaizl a který jako železniční úředník zvláště v odborné terminologii se vyznal, aby ujal se překladu kapitol mimo kapitolu první. Bratrův překlad dr. Kaizl prohlédl, něco málo vypustil, něco málo doplnil a v některých podrobnostech poopravil, předeslal zvláštní, v českém textu se nenacházející, předmluvu, již datoval: V Praze, v květnu r. 1885, pak obšírný obsah a věcný i jmenný rejstřík.

V studii své postavil si dr. Kaizl dvě otázky, zajímavější tehdejší denní politiku, na něž odpovídal: Jak dospělo Rakousko k postátění železných drah a jak nalezl systém státních drah na novo svoji cestu do Rakouska. Odpověď dával autor v osmi oddílech, z nichž první byl jakýmsi všeobecným úvodem, v němž promlouvalo se o boji staršího směru liberálno-individualistického a novějšího směru státopřejného čili sociálnopolitického a probrány byly příčiny, pro něž tento směr nabýval zvláště v Německu nadvlády. Symptomem a výsledkem vznikající nebo hotové nadvlády směru sociálnopolitického nad směrem liberálním jest postátění železnic,

*) Athenaeum II. 37—40. 57—60. 100—105. 134—140. 198—212.

to jest akce, *jejímž účelem jest zjednati státu vlastnictví i správu, nebo jenom správu nebo jenom vlastnictví podniků železničních, nechal tak děje se přejímáním železných drah již existujících nebo stavbou nových drah*. Dr. Kaizl chtěl vyličiti dějiny postáčení železných drah v Rakousku, ale nepodal jen kroniku postáčování, nýbrž historickou studii státně-psychologickou, v níž promluvil o intelektuálním původu a bezprostředních polmutkách, jakož i pokrocích a oprávněnosti akce postáčovací v Rakousku.

R. 1827 jest počátečním rokem vybudování železných drah v Rakousku. Až do r. 1841 bylo budování železnic ponecháno soukromému počínu podnikatelskému, r. 1841 od původní soustavy koncesovaných drah soukromých přešlo se k soustavě drah státních. Důležitější nové trati byly budovány nákladem státním a některé již vystavěné dráhy byly převedeny do majetku státního. R. 1854 bylo v Rakousku 68·5% drah státních. Ale tento systém státního železniectví r. 1841 zahájený byl 1854 rozrazen a r. 1858 následkem finanční tísně státu zničen a docela opuštěn. Od r. 1860 měl stát ve svém vlastnictví jen 13·8 *km* železnic a při těch zůstal až do r. 1874.

Stát rakouský vzdal se postupem let padesátých všeho vlastnictví železničního i nového nabývání železnic, ale nevzdal se trpné souvislosti se zakládáním a správou drah a jmenovitě nepřestala finanční břemena železničná. Stát udílel nejen koncese, nýbrž i hmotné podpory. Od let padesátých až daleko do let sedmdesátých bral na se stát závazek za závazkem, aby soukromé podnikání železničné urychlil a oblíbeným učinil. Dával soukromým podnikatelům garantované subvence, zvláště garancie výnosové (úrokové). Ale systém subvencí zklamal. A následkem tohoto zklamání a následkem hospodářské katastrofy v květnu r. 1873, jíž dosavadní podnikavost byla ochromena, nastal přelom v železniční politice Rakouska. Po r. 1873 dráhy negarantované nacházely se v tísní, garantovaným drahám nevedlo se lépe, soukromopodnikatelská iniciativa zmizela a lid žil v bídě. Za takových poměrů stát zvyšoval subvence, platil deficity výkonné, poskytoval zálohy stavební, nabýval akcií podnikových a sám jal se budovati dráhy. Tím nastal prolom v tehdejší soustavě oekonomického liberalismu. Od r. 1873 stal se stát opět podnikatelem železničních staveb, a rok 1876 přinesl veliké rozšíření této činnosti jeho. Než převrat v mínění a politice nebyl úplný. *Značná část starých bašt manchesterských zásad, smýšlení a zvyků ještě stála, a bylo třeba

ještě značného prodlení času, než základy jejich byly podemlety a než veřejné mínění sprostěno jsouc tlaku dosavadní zvyklosti volně, odhodlaně a upřímně recipovalo nové pojmání postavení státu k politické oekonomii. Prozatím toliko stavěl stát železné dráhy, nic více; na vedení výkonu nebylo pomýšleno, naopak samo sebou se takoruka rozumělo, že výkon na drahách státem zbudovaných bude odevzdán tomu neb onomu soukromému podnikatelstvu.«

Veliký krok v postátění drah stal se dne 14. prosince r. 1877 zákonem o garantovaných železnicích čili zákonem sekvestračním. Garancie již nebyly udílány a bez garancie výnosu nikdo nestavěl. Pole zůstalo pro stát volno. R. 1878 nastalo postátění c. k. priv. dolnorakouské dráhy jihozápadní. V srpnu r. 1879 náleželo státu 876·8 *km* železných drah. Výkon železnic těch nalézal se však jen na 268·2 *km* v rukou státních, 608·6 *km* bylo odevzdáno správě sousedících podnikatelstev soukromých. R. 1879 nová železniční politika nebyla sice daleko od stavu r. 1873, než přese všechnu skromnost hotových skutečností vykonána věc nemalá a nesnadná, že totiž formálně alespoň zlomeny zásady, jež tak dlouho a tuze ovládaly železničnou politiku, a že prvé, byť i ostýchavé a nedosti obratné kroky na nové dráze byly učiněny; nad to uchystána zákonem garancijním účinná zbraň proti budoucím nešvarům subvenčním, a nebylo třeba, než aby v legislativě a exekutivě vrchu nabyl směr, jenž rozhodněji a ne toliko formálně odvrátil se od liberalismu oekonomického. To stalo se v druhé polovici r. 1879, kdy v Rakousku dostala se k veslu nová vláda a nová většina opanovala kolbiště parlamentární. Jestliže pak tehdy nedálo se vše tak rychle a rázně, jak by bylo bývalo důsledno, sluší hledati příčiny toho v politickoeekonomické a finanční povaze věci samé.

R. 1880 vzal stát do vlastní správy dráhu Rudolfovu, téhož roku na náklad státní byla započata stavba dráhy arlberské, téhož roku byla postátěna dráha Albrechtova, r. 1881 po jistých průtazích byla postátěna dráha Eliščina a téhož roku byla podniknuta stavba haličské dráhy příčné jako stavby státní. V letech 1882 až 1884, to jest do doby, v níž dr. Kaizl svoji studii spisoval, postupovala vydatně, třeba že ne spěšně, činnost postátovací. Stavěním nových drah státních byly rozšiřovány sítě železniční, rozšiřován byl státní výkon železniční zabíráním linií státu již náležejících, avšak do té doby jinými spravovaných, fakticky nebo právně i fakticky byly

nabývány dráhy soukromé. Na jaře r. 1885, jak přesněji pověděl Kaizl v německém textu své studie proti znění textu českého, státu náležel výkon okrouhle na 5100 *km* železných drah, to jest plných 38·9% všech rakouských drah, jichž počítalo se tehdy okrouhle 13.100 *km*. Otázkou severní dráhy Ferdinandovy se dr. Kaizl již ve spisu svém neobíral. »Zdá se podle všeho,« soudil tehdy dr. Kaizl, »že doba nezastaveného výšinu postátování právě po- minula a že bujně evoluci nastává přestávka, ve které soustavě drah státních bude lze se vžítí a osvědčiti, k čemuž posud doba příliš krátkou byla.«

Dr. Kaizl hleděl ve své historické studii zachovati co největší objektivnost. Dovedl toho měrou plnou. Ale přirozeně jeho objek- tivnost neznamenal nepřiznání se k tomu nebo onomu směru politiky železniční. Ačkoliv jen z narážek a z rozvržení spisu Kaizlova souditi můžeme, nemůžeme nežli konstatovati, že dr. Kaizl stál ve své knize o postátění železnic na tomtéž stanovisku jako německá škola historická: odmítal názory oekonomického libera- lismu a hlásil se v době, kdy veřejné mínění kolísalo mezi dvěma směry, liberalistickým a sociálně politickým, k stanovisku sociálně politickému. V soukromém listu svému příteli prof. M. Pantaleonimu vyložil*) dne 5. února r. 1885 otevřeněji, nežli učinil ve spise samém, své mínění, na němž, an psal stať, stál: »Já nejsem Verstaatlichungs- fanatiker à outrance, a myslím, že stát podrobiv si železnice sou- kromé pomocí Verstaatlichunku částečného a nabýv velké moci a vlivu na tarify, může nebo spíše má nechatí netknutým ostatek soukromých železnic; mám stále pochybnost a strach, aby nepřišel den, ve kterém stát prodá všechny železnice, jak jsme to již jednou viděli v Rakousku.«

Dr. Kaizl vítal periodu postátování v Rakousku a shrnul její aktiva v této větě: »vzkříšení a oživení stavební činnosti želez- ničné; předůležité doplnění sítě rakouské drahami arlberskou, haličskou a českomoravskou transversálkou; zmenšení finančního břemene subvenčního a potlačení mnohých nepovolaných existencí železničných, malých, života neschopných drah a last not least zlacnění výkonů dopravních při státních drahách, z něhož vane silný vánek konkurenční do tarifů drah soukromých«.

Kaizl obíraje se postátěním železnic v Rakousku přesně držel se svého thematic, přihlížeje jen k těm otázkám železniční politiky,

*) JUDr. Jos. Kaizl: Z mého života. V Praze II., str. 81.

které jsou v nejbližší příčinné souvislosti s postáfováním. Že nepromluvil o cizích vlivech, pod nimiž se postáfovací akce v Rakousku dala, zvláště o přímém působení pruské železniční politiky na rakouskou, sluší jen litovati.

Spis svůj Kaizl prohlásil za čistě historický; nebyla to studie ani právnická ani národohospodářská. Jak jsme pověděli výše, jest přes objektivitu Kaizlovu jasno, na kterém stanovisku stojí při svém líčení. Podati do budoucna program v otázce postátění železnic, to nebylo úkolem jeho historické práce. Kaizl svoji studii určil pro »širší kruhy občanstva«, tedy neměla býti jeho studie formou nepřístupná průměrnému inteligentovi. Dostál této úloze plnou měrou. Nejen rozvrhem látky, odlišováním věcí vedlejších a hlavních, nýbrž i jasným podáním. Jeho spis nebyla práce kompilační, jen na literatuře předmětu založená. Kaizl přihlížel k literatuře svého předmětu, mimochodem řečeno chudé a nepatrné, ale vypravování své založil především na prvotních pramenech, na protokolech říšské rady a říšském zákoníku.

Chtěl, hláse se k heslu věda pro život, jako odborník studií svojí přispěti k poučení o žhavé otázce dne desorientované veřejnosti; cíle toho došel plně a krásně.

VII.

Rakousko mělo od 20. prosince r. 1859 soustavu živnostenské svobody, třeba že se nejednalo o zavedení absolutní svobody živnostenské.*) Tehdy zrušeno bylo staré živnostenské zřízení, moderní době nevyhovující, ale nebyly vytvořeny nové útvary živnostenského zákonodárství. Živnostenský řád z r. 1859, dítko doby kapitalistického liberalismu, nebyl prodchnut duchem sociálně reformním a pokud se týče organizace živnostenstva, zavedl sice i instituci nucených společenstev živnostenských, ale tak, aby zůstala jen na papíře.

Proti liberálnímu duchu živnostenského řádu z r. 1859 po veliké hospodářské krizi r. 1873 vzniklo hnutí maloživnostnictva. Řemeslnictvo nalézalo se v těžkých poměrech a věřilo, že nastanou mu lepší doby, jestliže vezme za své liberální duch živnostenského řádu. Hnutí se šířilo a horlivá agitace maloživnostnictva měla za následek, že říšská rada počala se vážně obíratí myšlenkou reformy řádu živnostenského. Hned roku 1877 byl připraven

*) Viz o těchto věcech více v spise dr. Jos. Grubra: Průmyslová politika. Zvláštní otisk z Laichterovy České Politiky. V Praze 1910. Str. 130 atd.

návrh nového řádu živnostenského. Ale nedošlo na jeho projednání v té sessi poslanecké sněmovny, v níž byl podán. Za nové sesse dne 8. října r. 1879 v trůnní řeči byla slíbena brzká revise živnostenského řádu z r. 1859 a zároveň naznačeno bylo, že bude se přihlížeti k oprávněným přáním maloživnostníků. Slib trůnní řeči vláda brzy splnila a již 26. listopadu 1879 podala předlohu, která týkala se živnostenského pomocnictva, organizace živnostenské inspekce a živnostenských podpůrných pokladen. Vláda podala tedy předlohu, která se týkala jen části živnostenského práva, a to části, kterou zahrnujeme celkem v pojem zákonodárství o dílnách a továrnách. Projednání této části pokládala vláda za nejnaléhavější a podala ji samu o sobě proto, aby uzákonění předlohy nebylo zdrženo řešením celého obsáhlého komplexu práva živnostenského. Výbor, který poslanecká sněmovna pro tuto předlohu zvolila, nebyl s předlohou vládní spokojen a doporučil, aby při souvislosti, která je mezi jednotlivými částmi živnostenského řádu, byla podniknuta revise celého řádu živnostenského jednotně. Pohnutky k tomuto názoru byly povahy politické. Ve sněmovně totiž od r. 1879 rozhodovala většina konservativní a byla proto naděje změnit řád živnostenský ve směru konservativním, vedle toho pak cítila se již tehdy nezbytnost rozšíření právo hlasovací aspoň ještě na ty, kdo platili 5 zl. přímých státních daní. Tito budoucí voličové byli malí živnostníci a o jejich přízeň počaly zápasy mezi těmi, kdo byli v politické moci od nich odvislí. Vláda vyhověla přání výboru potud, že připustila řešení živnostenského práva v jeho celém rozsahu, odvolala svoji předlohu z 26. listopadu r. 1879 a podala dne 16. prosince 1880 předlohu novou, která obsahovala vše, co předloha za r. 1879, ale která zároveň týkala se celého práva živnostenského. Předloha vládní z r. 1880 liberální půdu živnostenského řádu z r. 1859 neopustila. Živnostenský výbor poslanecké sněmovny, který dříve byl proti částečné revisi živnostenského řádu, nyní, když vláda podala předlohu, týkající se celého práva živnostenského, rozhodl se pro revisi částečnou. Ulekl se obsáhlosti předlohy a cítil, že by tak brzy nemohl vyhověti těm přáním, kterým vyhověti chtěl a považoval je za přání neodkladná. Za nejnaléhavější věc pokládal splnění tužbu hnutí řemeslnického za ochranu řemeslnictva a proto proti předloze vládní navrhl a 24. května r. 1882 odůvodnil, aby zavedena byla k dosavadním kategoriím živnosti svobodné a koncesní, kategorie živností řemeslných s požadavkem průkazu způ-

sobilosti. Potřeby sociálně reformní výbor nepokládal za tak naléhavé, a řešení jejich, až na ustanovení o živnostenských inspektorech, ponechával vlastně budoucnosti. Návrh výboru stal se celkem v znění, jak byl navržen, dne 15. března r. 1883 zákonem. Tato živnostenská novela z r. 1883 ve dvou směrech dotekla se stávajících poměrů živnostenských: jednak, jak již výše bylo pověděno, dělila proti dřívějším dvěma kategoriím živností svobodných a koncesních živnosti ve tři kategorie zavádějíc novou kategorii živností řemeslných s požadavkem povinného průkazu způsobilosti pro jistou kategorii živností jinak svobodných, jednak stála ve směru utužení na reformě živnostenských společenstev, povinných pro veškeré živnosti, pokud se neprovozují po továrnicku. Živnostenská svoboda, jak byla v živnostenském řádu z r. 1859, vzala r. 1883 za své.

Tento pozoruhodný vývoj živnostenského zákonodárství v Rakousku zajímal dr. Kaizla neobyčejně. Jak jsme slyšeli, otázkou boje za živnostenskou svobodu v Bavorsku zabýval se dr. Kaizl za pobytu štrasburského, a studuje problém ten pomýšlel již tehdy methodou školy historické obírat se i živnostenskou otázkou v Rakousku.*) Tento zvláštní jeho zájem o vývoj zákonodárství živnostenského v Rakousku byl sesilován jednak zájmem jeho o otázky veřejné vůbec, jednak nutností, aby otázku ovládal jako vysokoškolský učitel národního hospodářství.

Ve čtyřech statích vyložil dr. Kaizl své názory o výše vyloženém vývoji živnostenského práva v Rakousku. O předloze vládní z r. 1879 v německy psané stati: »Der Regierungsentwurf eines Gesetzes zur Abänderung und Ergänzung der Gewerbeordnung in Oesterreich« (Vládní návrh zákona na změnu a doplnění živnostenského řádu v Rakousku)***) (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Bd. XXXIV. 1879, str. 294—309), o předloze vládní z r. 1880 v serii německy psaných článků »Der Gesetzentwurf betreffend die Einführung einer neuen Gewerbeordnung in Oesterreich« (»Osnova zákona, týkající se zavedení nového živnostenského řádu v Rakousku***) v pražském denníku »Politik« (v lednu a v únoru r. 1881), o zákonu z 15. března r. 1883 v českém překladě »Obnoveného řádu živnostenského« určeném pro lid a v ně-

*) Viz »Obzor národohospodářský«. XVIII. str. 305.

**) V českém překladu nalezneš stať tu v spise: Dr. Jos. Kaizl: Z mého života. V Praze II, str. 119 až 133.

***) Viz tamtéž str. 133 až 161.

mecky stylisované studii: »Die Reform des Gewerberechts in Österreich vom Jahre 1883« (Reforma živnostenského práva v Rakousku z roku 1883)*) (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. Neue Folge. Bd. VIII. 1884, str. 593—605). (Dokončení.)

Z nejnovější literatury o dělnických domác- nostních rozpočtech.

Evžen Štern.

(Dokončení.)

Přistupme k pozorování vlivu různého rázu zaměstnání na poměrné výdaje dělníků. Předvedeme statistiku výdajů povolání v tomto směru nejsvráznějších:

	Výživa	Šatstvo	Byt	Otop a světlo	Ostatní výdaje
Průměrné výdaje dělnických rodin	52·0	11·2	17·0	4·3	15·5
Litografové	47·7	13·1	14·7	4·3	20·2
Zedníci	53·4	11·8	15·5	3·8	15·5
Typografové	46·6	10·7	16·7	4·7	21·3
Kočové	65·2	9·7	14·5	5·2	5·4

U všech uvedených oborů výdaj na byt jest pod normál (nejvyšší nad normál u sedlářů 20·7), což si vysvětlíme buď neobyčejně vysokými výdaji na výživu neb na vedlejší vydání u dělníků uvedených zaměstnání.

U litografů a typografů pozorujeme podnormální výdaj na stravu, což jest způsobeno velikými vedlejšími výdaji, hlavně výdaji na potřeby duševní a společenské, které ráz jejich zaměstnání zvláště vzbuzuje. U litografů jest též pozoruhodně malý výdaj na byt, ačkoli jejich rodiny jsou četné (5·7 členů).

U zedníků jest výdaj na výživu nadnormální, což si vynucuje namáhavá tělesná práce, potřebná v zednickém odvětví. U kočů, podobně též u ostatních kategorií pouličních dělníků jsou abnormálně stlačeny výdaje vedlejší a výdaje na výživu nejvyšší ze všech odborů dělníků. To jest bezesporně následek jejich povolání, které je přivádí do velikého styku s výčepy, takže jejich návyk na alkohol mimo dům a tudíž i v domácnosti jest neobyčejný.¹⁴⁾

*) Viz tamtéž str. 161 až 171.

¹⁴⁾ Statistika oficiální (str. 71) ukazuje, že dělníci vydávají poměrně daleko více za alkohol než úředníci, kteří mají tentýž příjem. U úředníků činí výdaje na alkoholové nápoje 25% všech výdajů, u dělníků však 48%. Jest však zajímavé, že čím menší příjmy má dělnická rodina, tím vyšší jest její položka za alkohol.

Kaizlova činnost v oboru vědy národohospodářské a finanční.

Napsal Dr. Zdeněk V. Tobolka.

(Dokončení.)

Kaizl nebyl názoru, že by za jeho doby řád živnostenský z r. 1859 byl dostačoval. Uznával, že řád ten vykonal mnoho po stránce negativní, ale ukazoval, že jest potřebí, aby stát, který dle názoru dra Kaizla jest povolán zakročovati tam, kde snaha jednotlivcova jest bezmocnou a nedostatečnou, podporoval tvoření nových útvarů pro živnostenské právo, ba i sám je tvořil. Proto dr. Kaizl každou snahu po revisi živnostenského řádu z r. 1859 vítal, třeba že s každou věcně nesouhlasil. Na předlohu vládní z 26. listopadu r. 1879 díval se velice sympaticky. Jest to zcela vysvětlitelno u něho, který byl od svého štrasburského pobytu tolik prodchnut snahami sociálně reformními. V předloze vládní z r. 1879 viděl postup vlády proti manchestrovství, velké rozšíření státní péče o třídy pracující, nepochybný pokrok v ohledu sociálně reformním proti dřívějšímu zákonodárství živnostenskému v Rakousku. Kaizlovi nevadilo, že předloha netýkala se celého živnostenského práva, naopak on těšil se z obmezení proti reformním plánům návrhu z r. 1877, poněvadž doufal, že cestou moudré umírněnosti dojde se spíše k uzákonění předlohy. Kaizl hleděl si v stati své systematiky návrhu, jeho stylisace a podal podrobný obsah, výklad a kritiku nejen všech tří odstavců návrhu, ale úvodem i kritiku návrhu jako celku. Používaje zprávy o motivech předlohy pečlivě srovnával ustanovení návrhu s podobnými ustanoveními v zákonodárství německém, anglickém, francouzském a švýcarském a s návrhem rakouským z r. 1877. Výsledek, k němuž došel, byl, že předloha co nejdříve by se měla státi zákonem, jakožto předloha přesná, zevrubná a většinou prodchnutá blahovolností k pracujícím třídám. Dokonce pak prohlásil, a ne bez důvodu, že kdyby tato předloha stala se zákonem, Rakousko v živnostenském a továrním zákonodárství v každém směru by stálo před říší německou.

Vládní osnova z 16. prosince r. 1880 nezamlouvala se mu daleko tak, jako vládní osnova z 26. listopadu r. 1879. Soudil, že má-li celý řád živnostenský nově být vypracován, jak to znamenala osnova z r. 1880, nebude možno, aby se tak stalo v brzku, jak se toho potřeba žádala. Naprosto se mu nelíbilo, že otázky donucení společenstevního, rozlišování řemesla a továrny, zkoušky učňů a p. byly pracovány na spěch, ledabylo a bez náležitého zření k skutečným poměrům. Kaizl v čtyřech hlavách rozebral tuto osnovu vládní, podal její výklad a přičinil své návrhy. V první hlavě dotekl se zásad reformy, v druhé práva provozovacího živnosti, v třetí živnostenských společenstev a ve čtvrté živnostenských osob pomocných. A nebyl jen klidným pozorovatelem, vykladačem osnovy a jejím srovnatelem s platným živ. řádem z r. 1859 a pozdějšími pokusy o jeho opravu, nýbrž i polemikem proti těm, kdo tehdy v Čechách bez náležité znalosti odborné o osnově psali a prohlašovali ji za reakční a destruktivní. Kaizl osnovu z r. 1880 neměl za zpátečnickou. Dobře zdůraznil, že osnova stojí na téže půdě živnostenské svobody, na které spočíval platný řád živnostenský z r. 1859, a netajil se radostí, že nebylo vyhověno v ní volání po průkazu způsobilosti. Osnova mu znamenala »důraznější a svobodnější ochranu obecného prospěchu naproti soukromým prospěchům jednotlivých majitelů živností a podporu a ochranu živnostenské morálky«. Zvláště jako přívrženec sociální reformy hleděl si při rozboru otázky, jak se chová osnova k třídě pracujících, a byl spokojen stanoviskem osnovy, která měla odvalu se postaviti proti duchu manchestrovskému a jevila naproti platnému řádu živnostenskému z r. 1859 opravdovou slušnost a blahovůli k třídě pracujících.

Obnovený řád živnostenský vydal dr. Kaizl ve spisku: »Obnovený řád živnostenský. (Zákon ze dne 20. prosince 1859 č. 227 říšsk. zák. a zákon ze dne 15. března 1883 č. 39 ř. zák.) Přeložil a vysvětlivkami opatřil dr. J. Kaizl.« (V Praze b. r. 8°. 95 str.) Spisek, dopsaný drem Kaizlem v květnu r. 1883, vyšel jako číslo 3—4 ve sbírce vydávané »Českým klubem« (staročeským) za redakce Adolfa Srba: »Prostonárodní spisy politické«. Účel spisu nebyl vědecký, nýbrž populárně praktický. Kaizlovi jednalo se podati především českému maloživnostnictvu překlad novely a její výklad a učiniti ji tak přístupnou kruhům nejširším. Ve tři části rozvrhl svoji práci. V první části podal překlad vyhlášovacého patentu (úvodního zákona) k živnostenskému řádu z roku 1859, v části

druhé překlad úvodního zákona k živnostenské novele z roku 1883, v části třetí překlad obnoveného zákona živnostenského a to v plném jeho znění, tedy nejen znění novely živnostenské z r. 1883, nýbrž i zákon z r. 1859. Kaizl pořídil ve své práci zcela nový český překlad míst platných ze zákona z r. 1859 a správný i jasný překlad novely z r. 1883, který pro svou jasnost jest vlastně již také výkladem. Jeho překlad není práce, svědčící o českém slohu byrokratickém, nýbrž je to, jak zvláště vzhledem k populárnímu poslání knihy bylo nezbytně nutno, překlad formou i duchem český a obecně srozumitelný.

Kaizl k překladu přirozeně přičinil vysvětlivky. Užívaje především komentáře Gellerova (»Gewerbevorschriften«) při jeho německém vydání živnostenského řádu, zjednal naprostou správnost textu, hleděl podati charakteristiku živnostenského řádu a vystihnouti směr reformy z roku 1883. Pečoval o to, aby ostře vyhrotil rozdíly mezi zákonem z roku 1859 a z roku 1883. Praktického právníka Gellera držel se zvláště, kde šlo o vystižení právního dosahu a důsledků některých předpisů, ale sluší uvést, že ve všem ve vysvětlivkách svých neprojevil s Gellerem souhlas, nýbrž obrátil se i proti němu a ledacos pověděl jasněji nežli Geller (str. 15.).

Kaizlovým úmyslem bylo zachovati v celé práci naprostou objektivitu (str. 9.). Nedostál tomu v tom směru tak, že by nebylo přece možno poznati, jaké bylo jeho mínění o živnostenské novele. Netajil se, že novela znamená značné obmezení svobody živnostenské, a netajil se, že reforma živnostenská z r. 1883 není dílem úplným. Odvážil se i ve jménu veřejné mravnosti, zdravotnictví a národního hospodářství postaviti se zřejmě proti alkoholismu a v důsledku toho proti nadbytku hospod a krčem (str. 19.), horoval po vzoru svých štrasburských učitelů pro lidumilnou péči o blaho lidu dělnického (str. 23.) a nabádal vedle úřadů i živnostnictvo, »aby ustanovení zákona v příčině společenstev nezůstala mrtvou literou, jakou byla namnoze doposud (t. j. do r. 1883), neboť i dosavadní zákon živnostenský (t. j. z r. 1859) přikazoval dosti srozumitelně nucené, všeobecné zavedení společenstev«. Ale přes to přese všechno, co bylo právě uvedeno, nepověděl v spisu Kaizl zase všechno, co by byl pověděl, kdyby nebyla bývala jeho knížka knížkou prostonárodní a kdyby nebyla bývala určena zvláště pro ty, kteří od r. 1882, kdy právo hlasovací bylo rozšířeno na voliče t. zv. pětizlatové, tvořili mocný činitel při volbách

do říšské rady. Kaizl vzhledem k těmto vrstvám voličským nechtěl bojovati proti snahám hnutí řemeslnického, jejichž tendenci za správnou ve všem neuznával, a vzhledem ke straně staročeské, pod jejíž patronanci spisek vyšel, vyhnul se povědění otevřeně, co soudí o snahách řemeslnictva, čelících proti svobodě živnostenské a horujících pro povinný průkaz způsobilosti.

Mínění své o obnoveném řádu živnostenském, které nemohl pro nedostatek místa a které nechtěl vyložití otevřeně vzhledem k účelu spisku v překladu »Obnoveného řádu živnostenského«, vyložil dr. Kaizl beze všeho obalu na půdě německého listu odborného »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik«. Svým kritickým bystrozrakem zahloubal se do zákona z 15. března roku 1883 a provozovacího jeho nařízení a srovnav jej s předlohou vládní i návrhy výboru sněmovny přišel k odsudku zákona. Nelíbil se mu ani po stránce právnické techniky, ani celým duchem, který následkem různých změn a dodatků sněmovny do něho se dostal. Kaizl neváhal říci, že zákon je dílem nejednotným, kompromisem mezi různými stanovisky, zákona nedůstojným hověním maloživnostenské agitaci, třeba že toto hovění snahám reakčním ve skutečnosti bylo menší, nežli se na první pohled zdálo. Kaizl litoval, že zavedením nové třetí kategorie živností řemeslných vzala za své dalekosáhlá svoboda živností, kterou Rakousko od r. 1860 mělo. V zavedení průkazu způsobilosti nemohl viděti spásu pro maloživnostnictvo, považoval to za ilusi, jejíž bezmocnost za krátko se úplně zjeví. A jak litoval, že v tomto směru reakční snahy v zákoně dosáhly uplatnění, tak litoval, že po stránce sociální reformy zákon nepřinesl více, nežli co přinesl. Měl sice ustanovení o živnostenských inspektorech, ale ustanovení, která považoval Kaizl právem za vytržena ze souvislosti s celým zákonodárstvím o dílnách a továrnách. Vláda dle Kaizla v živnostenských inspektorech dostala nestranné, obeznané orgány pozorovací, ale jinak celý zákon vůči třídě pracující hodně byl zamlklý. Odkládalo se do budoucna provedení toho, co by si byl Kaizl přál míti provedeno ihned.

VIII.

Roku 1886 vydal dr. Kaizl spisek: »Vyrovnání s Uhry l. 1867 a 1877«, který byl zvláštním otiskem jeho článků téhož roku vyšlých v Masarykově českém Athenaeu (str. 144—152, 236—243,

317—332). Práce tato vyrostla Kaizlovi z jeho příprav jakožto poslance pro třetí vyrovnání s Uhry.

Kaizl sám nazýval svoji studii přehledem a byl si vědom, že jest to práce čistě historická. Nejednalo se mu podati subjektivní úvahy o prvním a druhém vyrovnání, nýbrž na základě spolehlivých pramenů, stenografických protokolův o jednáních a oficiálních aktů širší obecnostvo české obeznámiti s otázkou, jejíž nové řešení se tehdy bylo počalo. Práce rozvrhovala se, jak již její název naznačoval, ve dva veliké oddíly, v první, v němž se vysvětloval dualismus a prvé vyrovnání z r. 1867, v druhý, v němž bylo pojednáno o druhém vyrovnání z r. 1878.

Přes to přese všechno, že studie Kaizlova měla ráz, jak sám Kaizl to řekl, »ryze kronistický«, měl autor jistou tendenci při své práci. Chtěl výkladem o ujednáních vlád, výkladem předloh, zvláště o bance, celním tarifu a quotě, a vylíčením parlamentárních osudů jejich českému čtenářstvu podati poučení z minulosti pro třetí vyrovnání s Uhry, před kterým se stát právě nalézal. Studie Kaizlova byla studií odborníka, pamatujícího na to, že úkolem vědy jest: odpovídati v čas na otázky, jejichž odborného zodpovězení si žádá přítomný život.

IX.

Koncem června r. 1887 rozhodl se dr. Kaizl vydati spis »Finanční věda«. Byl si vědom hned od počátku rozhodnutí, že nevydá celé dílo najednou, nýbrž v menších svazcích, ale pracoval co nejusilovněji, aby první svazek spisu mohl vyjít co nejdříve. Na počátku srpna r. 1887 byl již hotov s rukopisem první části »Finanční vědy«, rukopis pak přehlédl, opravil a doplnil, tak že v březnu r. 1888 mohl přikročiti k tisku. »Finanční věda. Vykládá dr. J. Kaizl. Část I. Kniha I. Hospodářství veřejné a finanční věda. Kniha II. Druhy a vývoj financí. V Hustopeči, tiskem a nákladem Ludvíka Masaryka 1888«, takový byl přesný název knížky malé osmerky o VIII a 139 stránkách.

Bylo to první dílo české o finanční vědě. Stopovalo cíl vědecký i paedagogický. Chtělo tvořit nové vědecké hodnoty, ale chtělo i vyhovovati potřebám vysokoškolských posluchačů. Za cíl své knihy autor položil pouhý referát o vývoji financí a směrech ve vědě finanční, ale nechtěl psáti finanční vědu s určitého stanoviska, ani se stanoviska státně-sociálního, ani manchestrského ani

konservativního. Ve »Finanční vědě« chtěl dr. Kaizl vystoupiti jako prostý theoretik. Proti zvyklosti v Čechách*) a tehdejšímu německému světu vědeckému pod vlivem italských badatelů ve vědě finanční, zvláště Ricca-Salerna a Lorie, prohlásil v knize své Kaizl vědu finanční za vědu povšechnou. Finanční věda dle Kaizla zabývá se generalisujícím pozorováním všeobecných jevů finančních, historických i přítomných, jakož i výkladem jejich, nemá se tudíž obírat ani finančními dějinami nebo přítomným zřízením financí určitého státu, nemá to býti návod nějaké praktické politiky finanční. Kaizlovi pojem vědy finanční byl pojem užší nežli badatelům německým. Jemu byla finanční věda prostě vědou o financích neboli peněžítých příjmech obcí. Pod vlivem italských badatelů omezil Kaizl pojem finanční vědy jen na příjmy a to jen na příjmy peněžité a vyloučil z finanční vědy hospodářské statky a hodnoty mající formy jiné. Toto vyloučení souviselo s jeho názorem, v němž utvrdil ho ruský národohospodář L. V. Chodskij, o převládání a proniknutí peněžitého hospodářství v době přítomné.

Kaizl přes to, že si byl vědom methodologické nevyspělosti finanční vědy své doby, označil finanční vědu za vědu samostatnou. Nebyla mu, jako se to chápalo tehdy v německém světě vědeckém, nějakým přídatkem politické ekonomie. V stupnici věd sociologických stála mu samostatně vedle politické ekonomie a věd státních.

Ačkoliv měl dr. Kaizl vyložené mínění o vědě finanční, nezůstal v názoru tom důsledný v knize své. Neomezil se jen na čistou theorii, nýbrž vedle finanční theorie vykládal i o finanční politice, a ačkoliv to odporovalo pojmu, jaký finanční vědě vytkl, přece vykládal o rozpočtu, nejen soupisu a odhadu, nýbrž i předpisu výdajův a příjmů státních daném vládě od činitelů zákonodárných, a o dějinách finančních. Nečinil tak, aniž by nebyl si vědom své nedůslednosti (viz str. 29). Nehotovost vědy finanční, jak on vědu finanční pojímal, a nutnost ohledů na universitní posluchače nutily jej ke kompromisu mezi finanční vědou a finanční politikou. O čem pojednávala I. část Kaizlovy »Finanční vědy«, jest patrné v hlavních rysech z obsahu na titulním listě uvedeného. Pokud se týče podrobností v knize první, jednající o hospodářství veřejném a finanční vědě, bylo promluveno o obcích a jejich působnosti, o hospodářství obcí, o vědě finanční, o majetku obcí,

*) Prof. dr. Bráf prohlašoval vědu finanční za vědu praktickou o hospodářstvích finančních.

o hospodářské prozíravosti a rozpočtu; v knize druhé, jednající o druzích a vývoji financí, o druzích finančních příjmů, klasifikaci příjmů finančních v literatuře finanční a historickém vývoji financí. Kaizl, jako v první knize pojmem a umístěním finanční vědy v stupnici věd byl svůj, tak i v knize druhé, pokud se týče klasifikace příjmů finančních, podal klasifikaci svoji. Důchody veřejné rozdělil ve dvě veliké skupiny, v důchody původní a odvozené, ony pak dělil dále v důchody uživatí a v důchody a) výrobní neboli domaniové, b) berní. Za první a hlavní dělidlo důchodů považoval hospodářský moment a proto za dělidlo důchodů prohlásil rozdílný hospodářský důvod i původ důchodů. Důchody výrobní rozdělil ve čtyři skupiny (str. 71—72.), důchody berní v poplatky, daně a příspěvky rázu berního. Ačkoliv, pokud se týče dělení důchodů v původní a odvozené, držel se Saxe (*Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft* 1887), a pokud se týče rozdělení důchodů původních, Ed. Pfeiffera (*Die Staatseinnahmen* 1886), největší vliv pro metodu dělení na Kaizlovu klasifikaci příjmů finančních měl ruský finančník Vlad. Pavlovič Bezobrazov (*Revenus publics de la Russie* 1872).

Kaizl jako stoupenec filosofie pozitivismu k rozdělení svému přišel indukci, indukoval své rozdělení finančních příjmů z přítomnosti i minulosti a netajil se tím, že jeho klasifikace pozbyla by ceny, jakmile by se změnily skutečnosti, z nichž bylo indukováno.

Kaizl, uváděje příklady, snažil se, aby v tomto směru jeho kniha byla opravdu českou. Když měl stručně informovat o historickém vývoji financí, považoval za svoji povinnost v hlavních rysech dle Palackého, Gindelyho, Čelakovského, B. Riegra a Tomka pojednati o vývoji státních financí v zemích českých a zvláště promluvil o městských financích pražských.

Kaizlova *»Finanční věda«* jeví znamenitý rozhled po literatuře svého oboru. Nejen německé, nýbrž i anglické, francouzské a pak ruské a zvláště italské, na niž ho upozorňoval jeho přítel, Kaizla o tři roky mladší, profesor finanční vědy na universitě v Camerinu a pak v Maceratě v Itálii, Maffeo Pantaleoni.*)

Nejen Wagner, Stein, Sax, Roscher, Scheel, Schall, Rau, Umpfenbach, z nichž se tehdy čerpalo poučení o vědě finanční v Čechách, nýbrž i Leroy-Beaulieu, Parieu, Sidgwick, Bezobrazov, Marescotti, Ricca-Salerno a j. byli pomůckami Kaizlovi při jeho knize. Jejich

*) Viz o tom více v Kaizlově: *Z mého života*. V Praze II., str. 19 atd.

názory o jednotlivých problémech vědy finanční neopomněl zaznamenati, ale i kriticky je posouditi, chtěje v knize své ukázati i na různé směry v světové literatuře finanční.

Po čtyřech letech došlo na nové vydání první části »Finanční vědy«. 20. října 1891 datoval dr. Kaizl »Připomenutí k vydání II.« své knihy, která brzy na to zásluhou nakladatelství J. R. Vilímka objevila se na knižním trhu. Nebyla tehdy Kaizlova »Finanční věda« jen knížkou o jednom svazečku, nýbrž o svazečcích dvou, formátu sice stejného s vydáním prvním, ale rozměrů větších. První svazeček čítal tehdy VIII.—159 str., svazeček druhý X—197 str. Svazeček první byl rozšířeným a pozměněným vydáním první části »Finanční vědy«, svazeček druhý byl vlastně prvním vydáním druhé části »Finanční vědy«. Část I., rozdělená ve dvě knihy, pojednávala o hospodářství veřejném a finanční vědě, o druzích a vývoji financí; část II., obsahující třetí a čtvrtou knihu díla, probírala důchody výrobní a berní, poplatky a podávala všeobecnou theorii daní.

Pokud se týče části I., znamenalo nové vydání její valný pokrok proti vydání prvnímu. Autor nejen že stylisticky učinil dílo češtější, jasnější, nejen že učinil je i přehlednější zařazením poznámek z textu pod čáru, nýbrž i vnitřně valně je zdokonalil, třebaže na celé struktuře první části v podstatě ničeho nezměnil. Odkazy na svou knihu »Národní hospodářství«, tehdy již zastaralou a rozebranou, nahradil výklady samostatnými a pod vlivem kritických rozborů první části »Finanční vědy« od dra K. Kramáře v *Athenaeu* V. a dra Čuhla podaných v *Právniku* 1888 rozšířil a důkladněji vybudoval některé partie knihy. To platilo zvláště při výkladu o potřebách pospolitých (v § 1.), o poměru mezi potřebou a důchodem veřejným (§ 2.), o názorech Steinových v otázce určování míry veřejných příjmů (§ 2.), o poměru hospodářství veřejných k soukromým (§ 4.), o klasifikaci výrobních závodů obecních (§ 6.), o rozdílu mezi poplatky a důchody výrobními (§ 6.). Nedopatření vydání prvního, jakým bylo na př. opomenutí pokladu státního při partii o kapitálu úkojném, napravil. Nezbytně byl nucen přihlédnouti i k nové literatuře předmětu. To bylo patrné zvláště v kapitole, kde referoval o rozličných klasifikacích příjmů finančních. Marescotti byl z výkladu toho sice nyní jako málo významný vypuštěn, ale za to přibrány klasifikace Ricca-Salerna, Zorliho, Janžulova, Lebeděvova a Biliňského; trvání autorovo na klasifikaci Bezobrazově více podepřeno a stanovisko proti

klasifikaci Wagnerově a Saxově ostřeji formulováno. Ale, co bylo nejdůležitější a nejpozoruhodnější stránkou nového vydání Kaizlovy »Finanční vědy«, bylo jeho rozhodné odhodlání opustiti kompromis, na kterém stál vědomě v I. vydání, kompromis mezi finanční vědou a finanční politikou, a přes veškeré obtíže učiniti smělý pokus o podání theoretické finanční vědy na základech pozitivních. Kaizlovi zdál se tento úkol r. 1890 býti možnější, nežli r. 1887, poněvadž nejen t. zv. všeobecná nauka o daních byla tehdy propracovanější a v badání finančně-historickém jevil se patrný pokrok, ale byl mu i vnitřně nezbytnější, jestliže si měla nová methoda ve finanční vědě jím representovaná, odpovídající modernímu vývoji, duchu sociologického badání, prokřestiti cestu, přes veškerý pochyby některých vážných badatelů, k svému pevnému místu. Tedy bez kompromisu chtěl vyložiti finanční vědu, jak ji byl před čtyřmi lety formuloval, indukci chtěl dojíti ke konstatavání pravidel, jimiž se řídily jevy finanční.

V důsledku tohoto předsevzetí pracoval již dr. Kaizl druhou část své »Finanční vědy«. Kdyby byl r. 1887 vydal i druhou část své »Finanční vědy«, jest věc jistá, že by nebyla vypadla tak, jak část ta byla napsána r. 1890. Tehdy byl by to býval patrný kompromis mezi finanční vědou a finanční politikou. R. 1890 podal dr. Kaizl druhou částí své knihy celkem opravdu to, co odpovídalo jeho názoru o finanční vědě. Speciálně pojednal tu o družích příjmů finančních dle toho, jak je rozdělil v I. části svého spisu v § 6; v knize třetí celého spisu o důchodech výrobních, v knize čtvrté o důchodech berních, o poplatcích a daních. Mezi důchody výrobní zařadil domanium finanční, příjmy z výroby hmotných statků směnných, z bankovních a pojišťovacích závodů, domanium komunikační, domanium dopravní, poštu, telegraf, telefon, železnici, pak mincovnu a loterii. Látku o důchodech berních rozvrhl ve dva rozdíly: v první o poplatcích, druhý o daních a všeobecné theorii jejich. Z různých definicí poplatků K. Fr. Schallova definice stala se Kaizlovou definicí poplatku. Jako Schallovi, tak i Kaizlovi poplatek jest podatek, kterýž občanům zvláště a podle zásady speciální úplatnosti jest ukládán k úhradě nákladů veřejných tehdy, když sami způsobují činnost orgánův aneb užívají institucí veřejných, aniž šlo o výkony neb užitky rázu hospodářského. Kaizl speciálně probral soustavy vyměřování a placení poplatkův. Svoji definici daní namířil ostře proti Wagnerově sociálně politické definici daní. Kaizlovi daněmi jsou podatky na způsob povšechné

úplatnosti ukládané veškerosti nebo některé části občanů pro úhradu nákladů správy veřejné neuhrazených neb neuhraditelných skrze příjmy ostatní. Po tomto vyjasnění si pojmu daní mohl promluvit pak o závazku daňovém, vyložiti historické principy daňové, soustavu daňovou, spravedlnost daňovou dle stříhu staro-liberálního i sociálního, přesouvání daní, t. zv. nejvyšší zásady daňové, jak je většinou jako aprioristické postuláty formulovali Adam Smith, A. Wagner, Cossa, Schäffle, Sax, Ricca-Salerno, Mazzola a j. Kaizl veškeré výklady své založil historicky. Methodou, na základě již konstatoval pravidla jevů finančních, byla mu indukce.

Kaizl v knize své chtěl býti objektivní. Kladl vedle sebe různá stanoviska, v sporných otázkách nechal mluvit veškeré súčasné strany, ale přes to nedovedl své vlastní názory zatlačit tak daleko, aby nebylo jasno, k jakému stanovisku se kloní. Jistě překročil obmyšlenou objektivitu prostého referátu, když v otázce sporu v příčině rolnických statků domaniových prohlásil se pro zachování rolnického domania a dlouhodobé pachtý, nebo když horoval pro zrušení loterie, ale objektivitu překročil i tím, že z celé druhé části jeho »Finanční vědy« jest jasněji nežli z části první patrna sympatie k snahám sociálně-politickým a odklon od ekonomického liberalismu. Kaizl nezamlčel ničeho z různých stanovisek, o nichž promlouval a o nichž chtěl prostě referovati; ale nemohl zapřít sebe sám. A zda jest možno člověku, aby byl tak dalece objektivní, i když si toho přeje, že by o cizím stanovisku nevykládal svým vlastním duchem?

Z druhé části »Finanční vědy« nejdůkladněji založeny byly dvě kapitoly: O železnicích a přesouvání daní. Jsou to vlastně výsledky badání dra Kaizla, které byl před tím zpracoval monograficky.

O hodnotě »Finanční vědy«, pokud se týče jednotlivých statí jejích, lze souditi různě, ale o tom není pochyby, že pro svoji methodu, pro své pojetí a podání finanční vědy jakožto vědy theoretické na základech pozitivních zůstane Kaizlova »Finanční věda« význačným zjevem nejen literatury české, nýbrž i světové literatury o vědě finanční. Proto byla také právem r. 1900 až 1901 ve Vídni drem Aloisem Körnerem přeložena pod dohledem samého Kaizla do němčiny a německy vytištěna s názvem »Finanzwissenschaft«, a proto byla roku 1903 v Turině drem

G. Carano-Donvito-em s poznámkami překladatelovými vydána i italsky.)*

Zbývá upozorniti na konec ještě na jednu okolnost. Oba svazky Kaizlovy *Finanční vědy* nečiní dojem, že jimi »Finanční věda« byla ukončena. Pohřešujeme, ne-li více, aspoň výklad, který nazvali bychom podrobná theorie daní. Bylo patrně úmyslem Kaizlovým někdy doplniti v tom směru své dílo a dovésti je tak ke konci, jak jest patrné z toho, že v knize čtvrté výslovně výklad theorie daní nazval všeobecnou theorií. K uskutečnění tohoto úmyslu nikdy již nenabyl času. Život politický zabíral jej do té míry, že od vydání »Finanční vědy« r. 1891 na jakoukoliv větší vědeckou práci nebylo u něho pomýšlení.

X.

Mimo studie většího rozměru a významu byl dr. Kaizl literárně činný v oboru politické ekonomie i stručnými články a referáty. Hlavní jich počet byl napsán v době od r. 1879 do r. 1890, t. j. v době, kdy Kaizl započal svoji universitní kariéru a kdy ji skutečně zanechal, věnovav se cele politické praxi. Počet článků a recenzí z doby té jest velice obsáhlý, jak čtenář může se přesvědčiti pohledem do II. dílu Kaizlových pamětí »Z mého života« str. 101 až 106, 641 až 675, kde jsem přehled drobných statí, recenzí a referátů Kaizlových z doby výše uvedené kriticky sestavil. Literární příspěvky tyto byly otištěny v různých listech i v různých řečech. V českých listech »Právniku«, českém »Athenaeu«, v denníku »Pokroku«, »Česko-moravském národním hospodáři«, týdeníku »Času«, v německých »Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik«, »Finanz-Archiv«, v denníku »Politik«, »Oesterreichische Eisenbahnzeitung« a v italské revui »Giornale degli economisti«. Pokud se týče referátů a recenzí, neobíraly se jen literaturou českou a německou, nýbrž i francouzskou, anglickou a zvláště italskou, na niž stále byl Kaizl upozorňován svým, již dříve zmíněným přítelem, prof. M. Pantaleonim. Recenze a referáty Kaizlovy týkaly se spisů z celého oboru politické ekonomie a věd s ní souvisících, ne jen některých otázek z věd těch, kterými Kaizl se odborně obíral. Kaizl věnoval péči recenzím a referátům

*) Josef Kaizl, *L'economia delle comunità la scienza delle finanze le entrate tributarie*. Traduzione e note del Dott. Giovanni Carano-Donvito. — Roma 1903. (40. Biblioteca di scienze sociali e politiche.)

z tak širokého pole proto, poněvadž bylo jeho ideálem, aby nezakrnl jako dobrý specialista, mikrolog, nýbrž aby byl z něho »pravý ekonomista či spíše sociolog, který má celý rozsah své vědy ve svých rukou«. Že při výběru recenzovaných knih přihlížel rád k těm, které dotýkaly se žhavých otázek dne, to souviselo s politicky a žurnalisticky naladěným charakterem Kaizlovým.

Až na obšírné rozборы*) spisů: Dr. Emil Sax: »Grundlegung der theoretischen Staatswirtschaft« a Ugo Mazzola: »I dati scientifici della finanza pubblica«, v nichž chtěl Kaizl zdůvodniti to, co nemohl obšírně učiniti ve své »Finanční vědě«, své stanovisko k Saxovu výkladu hospodářské stránky kolektivismu a k Mazzolovým základům vědy finanční, všechny ostatní referáty Kaizlovy mají ráz stejný. Jsou stručné, obsahují někdy i jen několik slov. Referent pokusil se vystihnout význam knihy, podati jádro spisu a připojoval, pokud měl, kritické poznámky. Referáty Kaizlovy byly spíše stručná upozornění na knihu, měly vzbuditi zájem o četbu knihy, obsáhlé kritické rozборы to nebyly. Stanovisko, na němž stály, bylo v otázkách národohospodářských stanovisko školy, jejímž českým representantem Kaizl byl, stanovisko školy historické; v problemech filosofických, zvláště v ethice, vycházely od francouzského pozitivismu, representovaného Comtem.

Drobné články Kaizlovy byly populární, jasně a vědecky psaná poučení, obyčejně na základě nové literatury, podaná pro informaci širších kruhů intelligence o aktuálních otázkách národohospodářských a naukově organisačních. Z tohoto rázu článků Kaizlových jediný se vymyká. Jest to stať: »Hospodářská theorie hodnoty«, otištěná v českém Athenaeu r. 1889.***) Kaizl v hluboce promyšlené studii té rozebral podstatu a pojem hospodářské hodnoty a pokusil se znovu zdůvodniti a obhájit po vydání studií W. Stanley Jevonse, M. Pantaleoniho, U. Mazzoly, Böhm-Bawerka, V. Scharlinga, K. Mengera, Schäffleho a zvláště Fr. v. Wiesera tu strukturu hospodářské hodnoty, kterou byl přijal za svoji v svém »Národním hospodářství«, theorii Schäffleho, a to přes to, že dle nových badání musily se na ní provésti změny.

*) Jsou otištěny v Kaizlových Z mého života díl II. str. 661 až 663 a 660 až 685.

**) Přetisk naleznesh v Kaizlových »Z mého života« II. 643—656.

XI.

Dr. Kaizl, ačkoliv byl nejprve žákem Bráfovým, v oboru české vědy národohospodářské a finanční, znamená svůj zvláštní směr, jest zjev svérázný. Kaizl jest prvním českým reprezentantem německé historické školy národohospodářské, jak byla v Německu v posledních desetiletích minulého století představována prof. G. Schmollerem a Alb. Schäfflem. Na českou půdu přinesl metodu, názory i problémy německé historické školy národohospodářské a pracoval, aby se ujaly v české půdě a nesly zde své ovoce.

Pod vlivem italských badatelů ve vědě finanční byl u nás Kaizl také prvním reprezentantem nového směru ve vědě finanční. Jestliže prof. Bráf pokládal vědu finanční za vědu praktickou, bojoval Kaizl pro názor jiný, že finanční věda jest vědou samostatnou a theoretickou na základech pozitivních, a že ji sluší odlišovati od finanční politiky. Tohoto učení Kaizl stal se v Čechách zakladatelem a zdůvodnitelem.

Pro činnost v těchto směrech zůstane mu navždy zajištěno jedno z prvních míst v dějinách české vědy národohospodářské a finanční.

Vysokoškolská anketa studentská v Brně 1912.

Napsal prof. Dr. **František Weyr.**

(Dokončení.)

Otázkou 8. (Kolik jste dosáhl od počátku studií prospěchových jednotek?) měla býti zjištěna studijní kvalita posluchačů. Výsledek zpracování této otázky jest následující: Celková suma prospěchových jednotek činila v I. roč. 652 $\frac{1}{2}$, v II. 5110 $\frac{1}{4}$, ve III. 6280, ve IV. 5101 $\frac{1}{2}$, v V. 2460, v případech, kde ročník nebyl udán, 2033. Připadá tudíž průměrně na jednoho posluchače v úbec 90·91 jednotek, dle ročníku pak na posluchače I. ročníku 8·47, II. 86·61, III. 174·44, IV. 154·6 a V. 273·33. Nejvyšší jednotlivě dosažený počet jednotek činí v I. ročníku 30, v II. ročníku 170, ve III. 360, ve IV. 367 a v V. 560.

Otázka 9. (Máte už odbytou první státnici? atd.) nebyla zpracována.